

La vaixella andalusina de la primera meitat del segle x apareguda a la ciutat de Lleida

En una de les intervencions realitzades per la Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida al turó de la Seu Vella va aparèixer un conjunt de ceràmica que pel seu volum i característiques ens ha permès aprofundir en l'estudi de la vaixella emprada a Lleida pels volts de la primera meitat del segle x. Hi ha una bona representació de tot el ventall d'atueus utilitzats a les cases, fet pel qual hem pogut establir una tipologia formal i decorativa prou significativa, amb semblances a la resta de ceràmiques del mateix període en d'altres llocs de la Península. També s'ha constatat la presència d'unes produccions no gaire conegudes i d'altres que semblen ser característiques de la ciutat.

Paraules clau: ceràmica, formes, decoració, cronologia.

In one of the interventions carried out by the Section of Archaeology of the city council of Lleida on the hill of the Old Cathedral, some ceramics offered because of their volume and characteristics have allowed us to find out which tableware was used in Lleida in the first half of the X century. A good representation of the complete range of ceramic utensils used in the houses exists, which has enabled us to establish a quite significant formal and ornamental typology, similar to the rest of ceramic of the same period of other places of the peninsula. Finally, the presence of not very well-known ceramic productions has been verified and of others that seem to have been characteristic of the city.

Key words: ceramic, forms, decoration, chronology.

L'any 1995 es va fer una segona intervenció a la denominada antiga caserna de cavalleria (fig. 1, A), ubicada al baluard de Louvigny construït a l'època moderna. A prop de l'entrada al recinte es van poder excavar tres sots circulars (dos d'ells comunicats per la base) reblerts amb material andalusí. Cal dir que no es va poder determinar la funció inicial d'aquestes sitges atès que es van trobar en la seva darrera utilització, és a dir, emprats com a abocadors una vegada van quedar en desús. Creiem que serien usats inicialment com a estructures d'emmagatzematge, però no se'n va conservar cap element que ens indiqués quin tipus de producte agrícola s'emmagatzemava. Les tres sitges van ser reutilitzades com a abocadors en un mateix moment. El reble que les omplia es va fer de cop i molts dels materials d'una i altra sitja enganxaven entre ells.

La importància d'aquest conjunt ceràmic rau, a part de la seva significació com a utilitatge, en el període cronològic que representa: primera meitat del segle x. Tot i que la datació d'aquest conjunt —tenint en compte

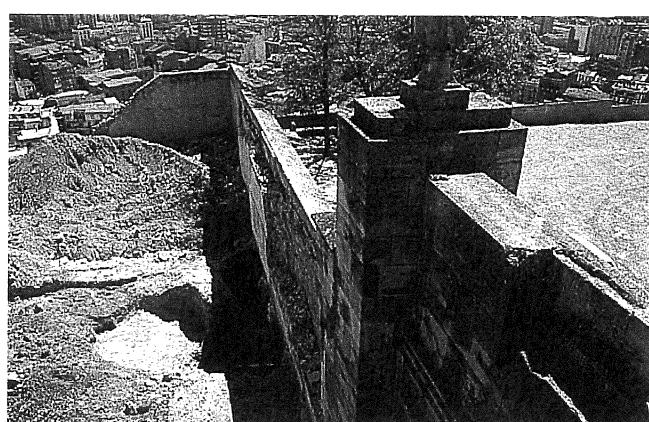

Foto 1. Foto de les sitges.

que correspon al seu desús i per l'aparició de tècniques decoratives i motius clarament califals— hauria de situar-se a mitjan segle x, tal i com definirem posteriorment.

Sorprèn d'aquest conjunt l'homogeneïtat de la vaixella i la gran varietat formal i decorativa que il·lustre l'utilitat emprat en una casa. Estan representats tots els atuells per cuinar i servir els aliments d'un període del qual gairebé no teníem cap dada rellevant. Només teníem el precedent d'un seguit de peces de taula (safes) documentades en la intervenció realitzada entre els anys 1985 i 1987 a l'antic Portal de Magdalena (fig. 1, B) i publicades a les Monografies d'Arqueologia Urbana (LORIENTE, 1990). Aquestes peces, a més d'una peça recuperada a la intervenció feta al carrer Costa de Magdalena núm. 12 (fig. 1, C), han estat incorporades a l'estudi.

Estudi del material

L'estat de conservació del material andalusí aparegut en la majoria de les intervencions realitzades a la ciutat no és tot l'òptim que desitjaríem, normalment apareix molt fragmentat i gairebé sempre són peces incompletes, fet que impedeix determinar un tipus formal i/o decoratiu concret, i una datació precisa a l'hora de la seva classificació i inventari.

En fer l'estudi hem tingut presents aquests condicionants i hem optat per fer una classificació genèrica àmplia, així hem donat un número de variant quan hem creuat que aquesta permet afinar una mica millor el tipus formal. També com a eina d'estimable vàlua a l'hora de la classificació i inventari, hem creuat convenient incorporar l'inventari del material estudiat en forma de catàleg.

Hem d'entendre, doncs, aquest article com un estudi estrictament ceramològic, deixant de banda la contextualització històrica i el desenvolupament urbanístic que fins ara coneixem de la ciutat. Aquests aspectes han estat publicats en aquesta mateixa *Revista d'Arqueologia de Ponent* (LORIENTE et al., 1997, núm. 7).

Donats l'homogeneïtat i el volum del material localitzat al reble de les sitges de l'antiga Caserna de Cavalleria, creiem que el comptatge percentual de les peces ens pot indicar de manera bastant fidedigna el repartiment de la vaixella emprada en una casa en un moment determinat. Evidentment per fer el comptatge hem aïllat les peces procedents de l'Antic Portal de Magdalena i del carrer Costa de Magdalena.

La ceràmica de taula representa un 50% del total, un 43% la de cuina, un 6,2% la destinada a usos diversos i només 0,8% corresponen a les formes d'emmagatzematge. Dintre del grup de taula, les safes són l'atuell més nombrós amb un 64%, les tasses un 10,9% i existeix una mateixa proporció entre les ampollas i les gerretes, 9,3%, la gerra només representa un 2,3%.

Dintre del grup de cuina, les olles són una mica més abundants, 42,6%, que les cassoles, 32,7%, en el qual les gerres que contenen líquids representen un 25%.

Formes

Safa

Atuell de forma oberta emprat per menjar i servir a taula.

A nivell estrictament formal s'han identificat dues formes bàsiques: les safes sense peu i les safes amb peu.

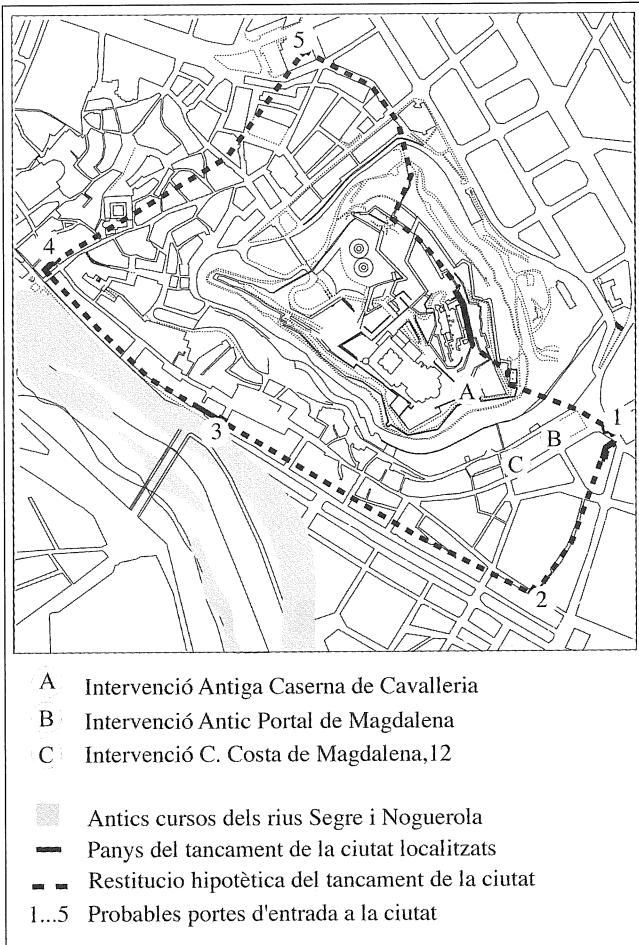

Fig. 1. Perímetre hipotètic de Medina Larida i situació de les intervencions estudiades.

Safes sense peu. Tipus 1

Els paral·lels formals d'aquesta peça són abundants, surten a Pechina, Màlaga, Mértola, i *Madīnat al-Zahrā*, entre d'altres.

El tret definitori de totes aquestes safes és que són peces de perfil continu amb una inflexió ben marcada a l'inici de la base, la qual pot ser totalment plana o bé lleugerament convexa. Respecte als cossos, tenen una gran varietat d'inflexions més o menys divergents i arrodonides, és per això que no els hem considerat com a elements definitoris de variants de tipus.

On també mostren una gran varietat és a la zona de la vora, i concretament al llavi. En aquest cas hem considerat com un bon tret definitori de variants les particularitats observades en aquestes, i n'hem determinat les següents:

—Tipus 1.1. Vora indiferenciada de llavis bisellats amb una inflexió més o menys marcada cap a l'interior.

És el tipus més nombrós, amb 27 peces, i surt amb i sense vidrat. Les safes comunes sense recobriment vitri (6 peces) porten una engalba de color beix. En les safes vidrades aquest és de molt bona qualitat, dens, compacte i de color groguenc o melat. Poden ser només vidrats monocroms (11 peces) o poden portar elements decoratius en verd (4 peces) —tipus de producció definida com melat i verd— i en verd i manganès (6 peces) —tipus de producció definida com verd i manganès i melat.

1	SAFA	2	SAFA	3	SAFA
4	TASSA	5	TASSA	6	GERRETA
7	GERRETA	8	REDOMA	9	REDOMA
10	GERRA	11	CASSOLA	12	CASSOLA
13	TAPADORA	14	OLLA	15	OLLA
16	GERRA				
		17	TENALLA	18	LLÀNTIA DE BEC

Fig. 2. Repertori formal bàsic.

Quant a les dimensions de les peces totes elles oscil·len entre els 18 i 30 cm de diàmetre de boca, 10-15 cm de diàmetre de base i entre 5 i 7 cm d'alçada, de les quals, en general, les peces que donen els diàmetres més grans són safes decorades en verd i melat, i en verd, manganès i melat.

—Tipus 1.2. Vora indiferenciada de llavi arrodonit

Són de dimensions semblants a les anteriors i en aquest cas les peces trobades només corresponen a dues peces comunes sense vidrat i quatre peces de verd i manganès i blanc. L'exterior de les safes decorades en verd i manganès i blanc porten un vidrat també de molt bona qualitat, però en aquest cas és molt més fosc, gairebé marronós.

—Tipus 1.3. Vora diferenciada amb una petita revora triangular.

L'única safe documentada manté les mateixes proporcions que els tipus anteriors i apareix decorada amb verd, manganès i blanc a l'interior, i el melat marronós a l'exterior, que sembla directament associat a la producció definida com a verd, manganès i blanc.

—Tipus 1.4. Vora indiferenciada de llavi bisellat a l'exterior i cos lleugerament còncau.

—Tipus 1.5. Vora diferenciada determinada per una petita ala.

Dels tipus 1.4 i 1.5 només hi apareixen dos fragments de vora, decorats amb verd i manganès i blanc.

Safes amb peu. Tipus 2

Només n'han aparegut dues peces de les quals només tenim un fragment del peu, l'un documentat al conjunt de l'antiga caserna de cavalleria (fig. 10, 4) i l'altre aparegut a l'Antic Portal de Magdalena (fig. 10, 209). Són peus bastant baixos i un d'ells només s'insinua.

La peça amb un peu més baix està decorat en verd i manganès amb fons melat i l'altra també té els motius decoratius en verd i manganès, però amb fons blanc.

Tassa

Atuells per beure que es caracteritzen per ser peces cilíndriques amb una marcada inflexió que identifica l'inici de la base i dues nanses. La vora és indiferenciada i el llavi té un bisell cap a l'interior. La base és plana i esporàdicament lleugerament convexa. Aquestes característiques defineixen el tipus bàsic, **tipus 1**, tot i que hem pogut establir dues variants:

La variant **tipus 1.1** s'ha determinat gràcies a dos aspectes, l'un és l'absència d'apèndix de botó desenvolupat a les nanses, i l'altre és també l'absència d'una motllura molt marcada, tant a l'interior com a l'exterior de l'objecte, situada a l'inici de les nanses. La presència de l'apèndix de botó i la motllura són els trets que identifiquen la variant definida com a **tipus 1.2**.

De la variant tipus 1.2 no en tenim cap peça sencera i per això no se n'han pogut determinar les dimensions, tot i que posant en relació les proporcions dels fragments conservats amb les peces del tipus 1.1, no creiem que hi hagués una gran variació respecte a les seves dimensions. Són, en general, peces de mida mitjana i que tenen com a aspecte més rellevant la proporció que mantenen entre l'alçada i el diàmetre

de la boca: tant l'una com l'altra oscil·len entre els 11 cm i 14 cm, la base oscil·la entre els 7-9 cm.

Les tasses del tipus 1.1 apareixen només en ceràmica comuna oxidada, amb la superfície exterior engalbada d'un to blanquinós o beix. Les tasses del tipus 1.2 també apareixen amb aquestes característiques, però, a més a més, es documenten amb un vidrat melat en ambdues cares, i segons la nansa apareguda estarien decorades a l'exterior per motius lineals en verd —del tipus ceràmic definit com verd i melat— (fig. 11, 101). Totes les peces documentades del tipus 1.1 porten una decoració de tipus incís, que poden ser simples línies horitzontals o bé motius més complexos situats a la zona del cos: reticulats (fig. 10, 81) o la combinació de línies incises amb petits cercles (fig. 10, 129).

Creiem que aquesta forma és una de les més antigues del repertori andalusí, almenys a la nostra ciutat —primeria meitat segle x—, encara que no hem localitzat cap paral·lel idèntic a la bibliografia consultada referida als segles ix-x. Les peces més semblants només tenen una nansa (*Madīnat al-Zahrā*, CANO, 1996, pàg. 83 MC/54; la Cora de Tudmir, GUTIÉRREZ, 1996, pàg., 132, fig. 56, Mértila, GÓMEZ, 1997, pàg. 319, fig. 5). Aquesta forma continuaria emprant-se durant tot el segle x i xi (LORIENTE, 1992, TF.II, 14-17) i se la localitzarà tant a Balaguer com a Saragossa (ESCO 1988, 113-118).

Gerreta

Morfològicament la forma gerreta es caracteritza per un coll alt ben diferenciat, un cos globular, un peu anular i dues nanses, i és una de les formes més àmpliament representades en tots els contextos amb ceràmica andalusina peninsular.

Al conjunt de l'antiga caserna de cavalleria hem identificat deu peces, totes elles molt fragmentades, cinc de les quals són fragments informes de la zona del cos. És per això, que hem optat per determinar-ne un únic tipus, dins del qual hem establert variants.

Hem individualitzat com a **tipus 1.1** dues gerretes que tenen la particularitat de tenir el coll exvasat (fig. 11, 92 i 93). El **tipus 1.2**, al contrari, té el coll de forma troncocònica (fig. 11, 99). L'última variant **tipus 1.3** l'hem determinada pel seu coll estret i un diàmetre de boca molt més petit que les altres dues variants (fig. 11, 100).

L'acabat de superfície de les peces i la decoració d'aquestes gerretes és molt variada. Apareix decorada amb corda seca parcial, en verd, manganès i melat, i amb una engalba vermella molt compacta i uniforme.

Curiosament les gerretes amb engalba vermella són una producció no gaire freqüent. Al conjunt estudiat n'hem identificat dues peces, d'un total d'aproximadament vint peces, que normalment apareixen en contextos del segle x. Hem de dir que només en coneixem paral·lels a la ciutat de Tortosa, a la intervenció realitzada a la plaça de la Cinta (CURTO 1986).

Ampolla

N'hem identificat cinc tipus, establerts només amb fragments de vora i coll i és per això que som conscients que aquesta identificació tipològica pot variar quan puguem trobar peces més senceres.

Hem definit com a **tipus 1** l'ampolla de coll lleugerament troncocònic, sense vora diferenciada, llavi pla i cos globular, feta en cuita oxidant i amb una superfície exterior engalbada.

El **tipus 2** també és de cuita oxidant i s'ha establert a partir d'una única vora, aquesta, a diferència de l'anterior, és lobulada amb un abeurador de pescic.

Els següents tipus són també de cuita oxidant, però porten un recobriment vitri monocrom de color melat.

El **tipus 3** també ha estat definit a partir de fragment de vora i de coll. En aquest cas, la vora és exvasada i l'abeurador de pescic té una forma molt més marcada.

Dels **tipus 4 i 5**, només comptem amb petits fragments de coll de forma troncocònica, i en el cas del tipus 5 porta una motllura decorada amb digitacions.

Les ampolles de vora lobulada són un repertori freqüent, però hem constatat als conjunts plenament califals identificats a la ciutat que la seva presència és menor i que desapareix pràcticament al segle xi.

Gerra

Segons les seves dimensions és un atuell tant de taula com de cuina, per servir i contenir líquids.

N'hem identificat quatre tipus formals.

Com a **tipus 1** hem definit les gerres que s'emprarien com a servei de taula. La informació de què disposem és molt poca, només comptem amb un coll i un fragment de vora, de cuita oxidant, i tots dos decorats amb corda seca parcial.

Al **tipus 2** s'han agrupat les gerres de grans proporcions que s'utilitzarien com a contenidors de transport de líquids (uns 48 cm d'alçada, 8 cm de diàmetre de boca i uns 12 cm de diàmetre de base). De les deu peces individualitzades n'hem pogut restituïr pràcticament una de sencera, peça que ens ha permès establir el tipus formal. De la mateixa manera que les anteriors estan fetes amb una cuita oxidant, pastes ben depurades i amb una bona cuita. La superfície exterior està engalbada i porten decoració de línies acanalades a la part superior del coll i un seguit de línies paral·leles i ziga-zagues a l'espatlla, normalment incises, tot i que també ens hem trobat amb algun fragment amb aquests motius pintats al manganès.

Aquesta forma es manté al llarg de tot el segle x i segle xi.

Com a **tipus 3** hem identificat un únic fragment de coll de cuita oxidant i decoració amb manganès que presenta una motllura en el que creiem que en seria la meitat; motllura que el diferencia del tipus 2. No sabem si la resta de la peça tindria una morfologia semblant al tipus 2, i més que ésser considerada com a un tipus individualitzat, seria una de les seves variants.

També del **tipus 4** tenim un únic fragment, aquest correspon a un fragment de vora que ens dóna un diàmetre de boca una mica més gran que les gerres del tipus 2 (uns 11 cm). La característica fonamental per establir el nou tipus ha estat la presència d'una revora situada cap a l'interior de la peça, així com l'absència dels acanalats. Té una petita línia pintada amb manganès a l'inici del coll.

Tapadora

La forma definida com a tapadora correspon a una forma oberta de vora diferenciada i en ala, cos de perfil continu i base plana; no s'ha conservat l'element de prensió, tot i que molt probablement es tractaria d'un botó al mig de la peça. Són de petites dimensions i de les tres documentades dues tenen 8,8 cm de diàmetre de boca i una és més petita, 5,6 cm; la peça més sencera té 4,7 cm de base i 2,2 cm d'alçada.

Estan fetes amb cuita oxidant i no s'aprecia cap element decoratiu.

Aquesta forma normalment va associada a la majoria de les formes tancades —tasses, gerretes, gerres, olles...—, tot i que les tapadores que hem estudiat, atès el seu diàmetre, creiem que estarien directament relacionades amb les gerres, tant amb les decorades amb corda seca parcial com amb les gerres comunes.

Els paral·lels d'aquesta forma són abundants tant en d'altres indrets de la ciutat com en la resta de la Península. Així mateix, s'ha constatat la seva llarga perduració al llarg del temps, apareixen durant tot el segle x, el segle xi i es mantenen fins i tot fins a la conquesta cristiana de la ciutat el 1149. És, per tant, una forma que per si mateixa no permet establir una cronologia concreta, sempre es data en funció de la resta de formes que l'acompanyen.

Cassola

Aquesta forma apareix amb una proporció força equilibrada, divuit peces, al costat de l'altre atuell de cuina bàsic, les olles, amb vint-i-dues peces.

De les divuit peces individualitzades tretze pertanyen al **tipus 1**, el qual caracteritza les cassoles de petites dimensions, entre 15,5 i 17 cm de diàmetre de boca, 10-14 cm de base i una alçada entorn dels 5-6 cm, fetes amb cuita reduïda. A nivell formal són atuells de vora diferenciada i exvasada amb un llavi amb bisell ben marcat cap a l'interior, cos cilíndric i una línia de carena ben marcada al seu terç inferior, la base és de fons pla. Sempre porta dues nanses que surten de la vora. Per la posició on acaben les nanses se n'han establert dues variants: **tipus 1.1** quan la nansa finalitza en la línia de la carena i **tipus 1.2** quan la nansa finalitza a la línia de la base.

Hem localitzat una forma semblant al Castelo das Relíquias, estrat I (CATARINO, 1999, pàg. 129, núm. 6). La utilització d'aquest tipus de cassola és pràcticament anecdòtica a la segona meitat del segle x i mai ens ha aparegut en contextos del segle xi. El definit com a **tipus 2** correspon a una peça única, també de cuita reduïda, amb una vora indiferenciada, llavi bisellat cap a l'interior i un cos exvasat. Així mateix porta decoració de línies incises a la zona de la vora.

També al **tipus 3** pertany una única peça que morfològicament s'assembla a les cassoles del tipus 1.1, però amb unes diferències prou notòries. En primer lloc, està feta amb cuita oxidant, en segon lloc és molt més gran, gairebé el doble que aquelles: 27 cm de diàmetre de boca, 15 cm de base i uns 8 cm d'alçada. Així mateix, la línia de carena està situada a la meitat de la peça i la vora és de forma triangular. Està decorada amb línies incises.

Hi ha peces semblants al forn emiral de Màlaga (INÍGUEZ SÁNCHEZ *et al.*, 1993, làm. 9.7-8) i al Castelo de Palmela (FERNANDES 1997, fig. 4-29), entre d'altres.

Al darrer tipus, **tipus 4**, li hem atribuït les cassoles de forma ovalada. De les tres identificades, no en tenim cap de sencera, per la qual cosa no podem establir-ne amb fiabilitat les dimensions. A nivell orientatiu podem dir que es tracten de cassoles de més de 25 cm de boca i una alçada entre 5 i 7 cm. Tenen dues nanses que surten de la boca i sempre porten decoració d'ungulacions en la zona del llavi.

El número de les cassoles ovalades aparegudes en el conjunt ceràmic objecte de l'estudi és important ja que contrasta amb la poca freqüència d'aparició d'aquesta forma a la resta dels conjunts de la ciutat. Tenim constatada la seva presència a l'antic Portal de Magdalena (LORIENTE, 1992, TF II-29), plaça Sant Joan (ESCO, 1988, pàg. 80), però en un percentatge molt petit, tenint en compte el major volum de material recuperat en aquestes dues intervencions. La localitzada a l'antic Portal de Magdalena es va trobar en un clar context d'època califal i l'altra, malauradament descontextualitzada. Podem plantejar-nos la possibilitat que aquesta forma sigui una forma de les més antigues, sobretot si tenim en compte que hem trobat paral·lels en contexts de segle ix i x: Pechina nivell 1 i 2 (CASTILLO GALDEANO 1993, làm. III. 4-6; làm. XIV-4), Nakur /TUNEZ) (ALMANSA *et al.* 1999, làm. IV, fig. 3), són similars, fets a mà, però en comptes de nanses, amb agafadors.

Olla

Atuell característic de cuina que té una gran pervivència tècnica i formal al llarg de l'ocupació andalusina de la ciutat, de qual és pràcticament impossible determinar-ne la datació concreta sense la presència d'elements de taula que ens permeti concretar-la.

No especificuem cap paral·lel d'aquest atuell ja que és un objecte força comú a tota la bibliografia consultada.

N'hem individualitzat tres tipus bàsics:

Les olles del **tipus 1** tenen una cuita reductora d'alta qualitat que donen a les peces una gran resistència i duresa, tot i que les parets de totes elles són bastant primes. A nivell morfològic aquest tipus es caracteritza perquè són peces de boca estreta —entre 10 i 13 cm—, vora indiferenciada de llavi arrodonit o bisellat, un petit coll, un cos globular menys (**tipus 1.1**) o més marcat (**tipus 1.2**) i un fons gairebé sempre convex i entorn dels 10 cm. Tindrien una alçada entorn dels 25 cm. A excepció d'una d'elles (fig. 17, 77) no s'ha observat cap mena d'element decoratiu.

A vegades porten dues nanses, però aquesta característica no permet establir la identificació individualitzada d'un tipus formal ja que sempre apareixen associades amb les característiques indicades abans.

Aquest tipus és el més nombrós, de les vint-i-dues peces individualitzades divuit pertanyen a aquest grup, les quatre restants corresponen a olles de dimensions molt més grans —entre 15 i 17 cm de diàmetre de vora i una alçada de més de 18 cm— i amb el tret més definitori d'estar fetes amb una cuita oxidant (**tipus 2 i 3**).

Al **tipus 2** pertanyen tres olles, només una pràcticament sencera (fig. 18, 78). La característica per la qual les hem agrupades és la presència d'una revora triangular ben diferenciada i més o menys caiguda. Per la peça més sencera podem dir que portarien una decoració de línies incises a la zona de l'inici de la part més ampla del cos i un cordó amb digitacions/ungulacions al final del coll.

Al darrer tipus identificat **tipus 3**, pertany un únic fragment de vora (fig., 18, 105). Podria ser que a nivell formal fos un tipus molt semblant a les olles del tipus 1, però que en aquest cas es diferencia, no només pel tipus de cuita, sinó per tenir tot un seguit d'acanalats al coll.

Tenalla

Atuell d'emmagatzematge identificat per una única peça i per tant un únic tipus: **tipus 1**, del qual només s'ha conservat un fragment de vora (fig. 18, 84). Correspon a un gran contenidor de 28 cm de diàmetre de boca, vora indiferenciada a l'exterior i lleugerament reentrant cap a l'interior. Està feta amb cuita oxidant amb un gruix de parets de més de 0,7 cm. Al fragment conservat no s'aprecia cap element decoratiu.

Aquesta forma no permet una datació per ella mateixa atesa la seva pervivència al llarg del temps.

Llàntia

Forma relacionada amb la il·luminació. De les cinc peces documentades (fig. 18, 30, 31, 95, 94 i 96) només una està pràcticament sencera (núm. 30), però totes elles corresponen a llànties de bec, es defineixen com a llànties del **tipus 1**.

Apareixen en ceràmica comuna oxidada (núm. 30, 31 i 95), comuna reduïda (núm. 94) i amb recobriment vidrat: melat monocrom (núm. 96). Les comunes sense vidrat porten decoració d'ungulacions a la part superior de la cassoleta, és probable que la llàntia amb melat monocrom, per la gran similitud formal, també portés aquesta decoració.

Creiem que aquest tipus 1 definit cal situar-lo a la primera meitat del segle x. Les llànties de bec continuen apareixent al llarg del segle x i al segle xi tal i com s'ha constatat en d'altres intervencions amb materials clarament califals i taifes (LORIENTE & OLIVER, 1990, però hi haurà una variació tant formal com d'acabat de superfície. Les llànties posteriors tenen uns perfils més angulars, tant la cassoleta com sobretot el bec. En les aparegudes en aquestes sitges, el bec és arrodonit, mentre que posteriorment serà angular, així mateix l'eix de les llànties estudiades forma un angle recte amb la base i el bec, mentre que les trobades en contexts posteriors tenen un eix d'angle obert. Una altra diferència respon a l'acabat de superfície, les llànties de bec més modernes soLEN ser sempre amb recobriment vitri i el to melat de l'apareguda en aquests rebles serà substituït per un vidrat monocrom d'un to marronós.

Decoració

Finalitzat l'apartat estrictament formal ara farem referència a un aspecte fonamental de tot estudi cera-

mològic, la decoració. Moltes vegades aquest aspecte és el que ens permet establir un marc cronològic més concret, sobretot quan les formes i els seus tipus tenen una gran pervivència al llarg dels temps, com és el cas de la ceràmica andalusina.

Intentarem mostrar de manera esquemàtica els acabats, la distribució i els elements relacionats amb la decoració que han aparegut a les peces estudiades. Malauradament no podem establir un tipus decoratiu concret, ni tampoc podem establir un tipus únic que uneixi el tipus formal i la decoració. Hem observat que és pràcticament impossible definir un model decoratiu concret i molt menys relacionar-lo amb una forma determinada. La gran riquesa d'elements decoratius emprats i les seves combinacions són tan àmplies que dificulten en gran manera l'intent de síntesi.

En primer lloc, hem de parlar del revestiment de les peces i de les variables que presenten. Ens hem trobat:

1. Peces sense recobriment vitri
- 1.1. Amb decoració pintada. Associat a gerres
- 1.2. Amb decoració incisa/acanalada. Associat a gerres, llànties, cassoles, tasses
- 1.3. Amb decoració aplicada. Associat a olles
2. Peces amb recobriment vitri
- 2.1. Peces amb vidrat monocrom melat/groguenc. Associat a safes, ampolles de boca lobulada
- 2.2. Peces decorades en verd sobre fons melat/groguenc. Associat a safes, probablement tasses
- 2.3. Peces decorades en verd i manganès
- 2.3.1. Sobre fons melat. Associat a safes, gerretes
- 2.3.2. Sobre fons blanc. Associat a safes
- 2.4. Peces decorades en manganès sobre fons blanc. Associat a safes
- 2.5. Peces decorades amb la tècnica de la corda seca parcial. Associat a gerretes

Del conjunt de les peces estudiades hem observat, tot i que de vegades la informació no és completa, que les peces obertes amb decoració tenen una distribució dels motius decoratius concreta. Hem definit, independentment de les peces amb un acabat de superfície vidrat i no vidrat, un seguit de models de distribució decorativa (fig. 3).

Els tres primers corresponen a una distribució de tipus radial que divideix la peça en quatre, **tipus 1 i 2**, o tres registres, **tipus 3**. En aquests espais definits apareixen també uns motius ornamentals que poden ocupar, o bé estrictament la zona de la vora, o bé es poden perllongar des de la vora fins al cos. També hem observat que la distribució del tipus 1 només es dóna en les peces amb motius en verd sobre fons melat. La distribució de tipus 2 i 3 apareix exclusivament en les peces decorades amb motius en verd i manganès sobre fons melat.

El quart tipus de distribució, **tipus 4**, correspon a les peces on la decoració se situa dins d'una banda central, acompañada per una sanefa entorn de la vora. Aquest tipus també sembla exclusiu de les peces decorades en verd i manganès i melat.

Els **tipus 5 i 6** es caracteritzen per disposar la decoració al fons interior de la peça, disposició decorativa acompañada per una sanefa entorn de la vora (tipus 5) o bé, sense cap altre element decoratiu (tipus 6), curiosament aquest cas coincideix amb un element epigràfic de caràcter cursiu. La distribució del tipus

5 es dóna tant en verd i manganès i melat com en verd i manganès i blanc. La del tipus 6 apareix només en manganès i blanc.

Les distribucions decoratives dels **tipus 7, 8 i 9** definides apareixen sempre en objectes de cuina, en concret cassoles. Els elements decoratius es disposen sempre a la zona de la vora i a vegades fins a l'inici de la carena.

Respecte a la distribució de la decoració en les formes tancades, també s'aprecien unes distribucions decoratives directament relacionades amb el tipus de forma.

La definida com a distribució **tipus 10**, sembla correspondre només a les tasses. Els motius decoratius es disposen a la part central del cos i sempre sense ocupar la zona de les nanses. S'ha observat en peces sense recobriment vitri.

La distribució del **tipus 11** sembla que apareix només a les gerretes, tot i que d'aquestes no en tenim gaires i, a més, el seu estat de conservació és bastant fragmentari. En la gerreta definida, la decoració se situa a l'inici del cos, mitjançant una banda.

La distribució del **tipus 12**, sembla que s'associa a les gerres/gerretes decorades amb corda seca parcial, no tenim cap forma sencera, però pels fragments que disposem sembla que la decoració es distribueix a tota la zona del coll, en dues bandes i a la part del cos, just on comença el punt d'inflexió més gran.

La distribució del **tipus 13** és exclusiva de les gerres. La decoració està situada a la part superior del coll, final del coll i inici del cos. Aquesta distribució s'ha observat en peces sense recobriment vitri, decorades amb òxid de manganès i en peces decorades amb acanalats i motllures.

Finalment farem referència als elements decoratius apareguts, aquests, en general, són tots bastant simples.

Hem apreciat una major presència de motius de caire geomètric, seguits per elements epigràfics: hem identificat l'escrit Al-Muk que apareix, tant a les peces obertes com a les peces tancades i que se situa en una franja interior a les formes obertes i en una franja al coll en les formes tancades. També s'han constatat dos elements epigràfics cursius situats al fons de les safes. La presència d'elements vegetals és molt minsa, sembla que només està representada la palmeta.

En la figura 4 es veuen tots aquests elements i la seva disposició en les peces.

Datació

El material objecte d'aquest estudi correspon tant a l'aparegut a l'antiga caserna de cavalleria com a l'antic Portal de Magdalena i carrer Costa de Magdalena, a material en desús abocat com a reble de sitges en el cas de l'antiga caserna de cavalleria i l'Antic Portal de Magdalena, i pous morts a l'altra intervenció.

A l'Antic Portal de Magdalena les peces localitzades corresponen totes elles a la producció de verd i manganès i melat, producció acompañada per ceràmica comuna tant reduïda com oxidada, i en la qual és significativa l'absència de les produccions que posteriorment es generalitzaran com la corda seca parcial, el verd, manganès i blanc, i els melats amb manganès.

Si tenim present la seqüència estratigràfica constatada a l'Antic Portal de Magdalena, les sitges reblertes amb produccions de verd, manganès i melat estaven tallades per sitges i pou morts reblerts amb ceràmiques de tradició plenament califal del tipus *Madīnat al-Zahra* i Medina Elvira, datada a partir de la segona meitat del segle x fins al primer terç del segle xi. En aquests conjunts no va aparèixer cap peça sense repeu i menys amb la combinació de verd i melat, o verd, manganès i melat, o melat monocrom. Sí que apareixien peces de ceràmica comuna oxidada i reduïda molt semblants a les del present estudi. Així mateix es constata la gran varietat i riquesa decorativa aplicada als atuells amb unes composicions molt més complexes que les peces estudiades ara.

Això ens donà peu a plantear una datació anterior a la segona meitat del segle x sense poder concretar una datació més acurada.

El conjunt excavat a l'antiga caserna de cavalleria, gràcies al significatiu volum de peces aparegudes i a l'ampli repertori formal i decoratiu, ens ha permès ara afinar una mica més la datació proposada. No hem d'obviar la presència de safes decorades en verd i manganès i blanc, ni tampoc la presència de la corda seca parcial, així com la presència d'una safra amb peu. Els motius decoratius epigràfics d'*Al-muk*, la palmeta i els elements circulars, entre d'altres, són semblants als motius palatins de *Madīnat al-Zalira*. Creiem, doncs, que podria tractar-se d'una vaixella usada fins al final de la primera meitat del segle x, sense poder concretar l'inici del seu ús.

Hi ha, però, algunes peces, com les cassoles i les safes sense peu, que tenen una tradició més antiga, que

parteix del segle ix. D'altra banda, també hem de tenir en compte que la ciutat de Lleida va iniciar la seva reconstrucció amb Ismail Musa ibn Lub, a partir de finals del segle ix. Pot ser que l'inici de totes aquestes produccions estigui relacionat amb aquest període.

Existeix una altre dubte respecte a la procedència i l'origen d'aquesta ceràmica. Els temes i el repertori decoratiu és un aspecte recurrent en tota la ceràmica àrab, i és cert que la majoria dels motius apareixen en la ceràmica de *Madīnat al-Zahra*, però també s'ha de tenir present que aquest motius també apareixen en repertoris més antics d'altres indrets no peninsulars. Ens referim a les peces nord-africanes de tradició berber i peces iranianes, totes dues del segle ix i x (Raqqada, Kairouan, Tunis, BERNUS-TAYLOR, 1995; DAOULATLI, 1995). La ceràmica trobada a la ciutat té una gran semblança amb les peces palatines, però també hem de dir que la ciutat de Lleida fou conquerida per població berber. Per què no seria possible que aquesta tradició ceràmica aparegués a la ciutat per via d'aquesta tradició berber, més que per la influència directa del centres palatins? En tota la bibliografia consultada, la ceràmica melada, amb motius en verd o amb verd i manganès, és pràcticament inexistent. És cert que se'n constata l'existència, però sempre amb un volum molt petit. Però, per contra, a la ciutat de Lleida la seva presència és un element constant, tant en conjunts estratigràfics clars, com fora de context.

Ana Loriente

Servei d'Arqueologia Municipal.

La Paeria.

Ajuntament de Lleida.

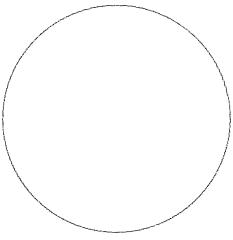
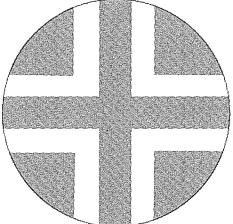
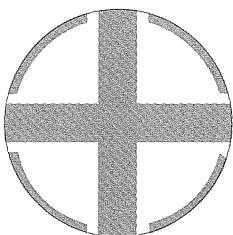
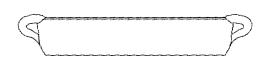
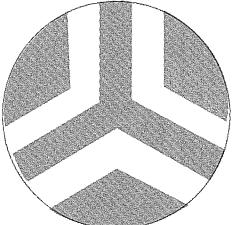
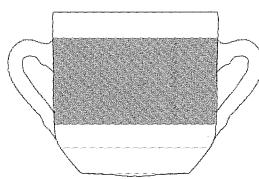
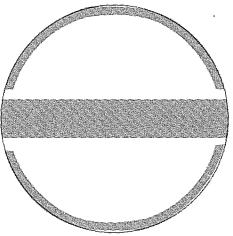
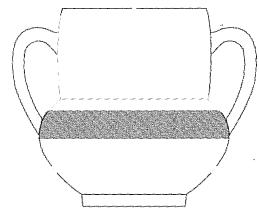
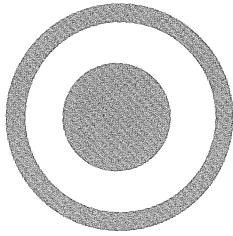
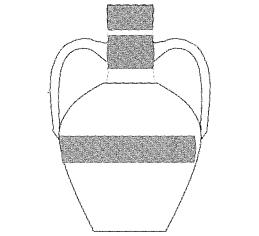
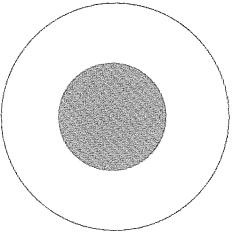
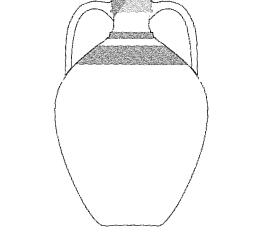
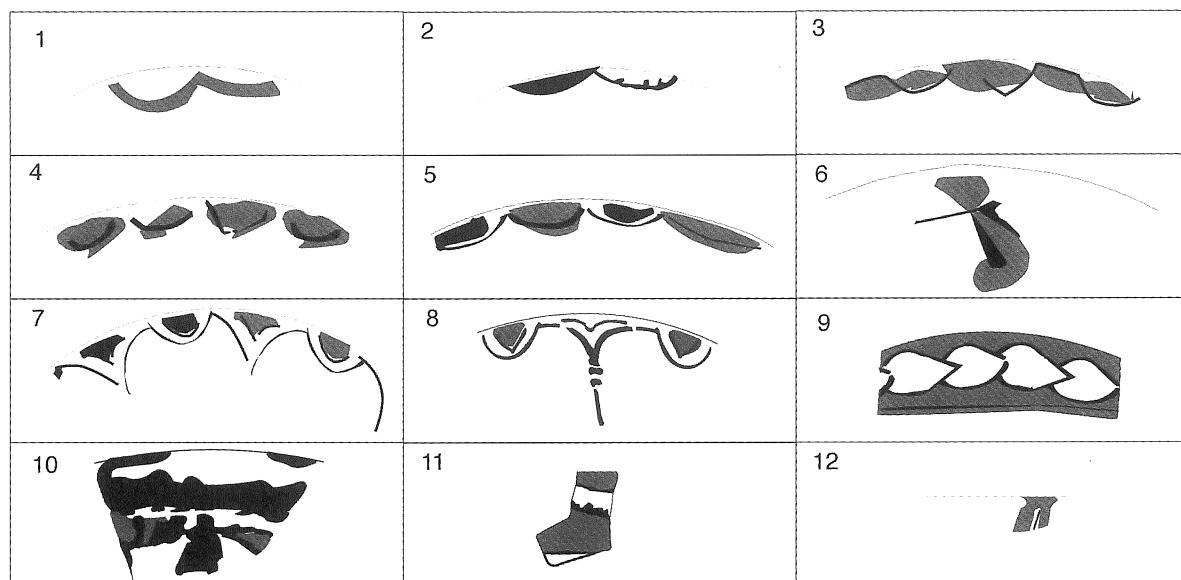
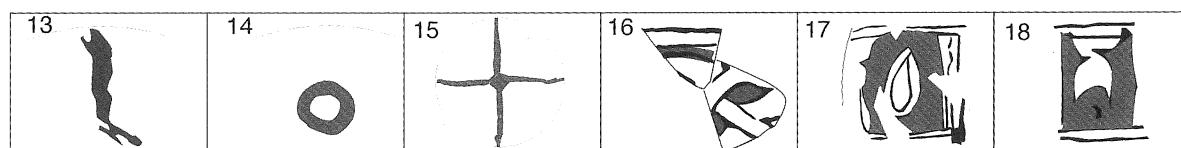
Tipus 0 Sense decoració		Tipus 7 Decoració a la vora i al cos. Comuna reduïda	
Tipus 1 Peça dividida per quatre eixos. Verd i melat		Tipus 8 Decoració a la vora i part superior del cos. Ceràmica comuna oxidada	
Tipus 2 Peça dividida per quatre eixos i saneves entorn de la vora. Verd i manganès i melat		Tipus 9 Decoració a la vora. Comuna oxidada	
Tipus 3 Peça dividida per tres eixos i motius entorn de la vora. Verd i manganès i melat		Tipus 10 Motius decoratius situats al cos, excepte la zona de les nanses. Comuna oxidada	
Tipus 4 Peces amb banda central i sanefa entorn de la vora. Verd i manganès i melat		Tipus 11 Decoració situada a la part més ampla del cos Verd i manganès i melat	
Tipus 5 Decoració al centre de la peça i entorn de la vora Verd i manganès i melat Verd i manganès i blanc		Tipus 12 Decoració situada a la vora, el coll i el cos. Corda seca parcial	
Tipus 6 Decoració només al centre de la peça Manganès i blanc		Tipus 13 Decoració situada a la vora, part del coll i l'inici del cos. Ceràmica comuna oxidada Ceràmica pintada	

Fig. 3. Distribució de la decoració segons la forma.

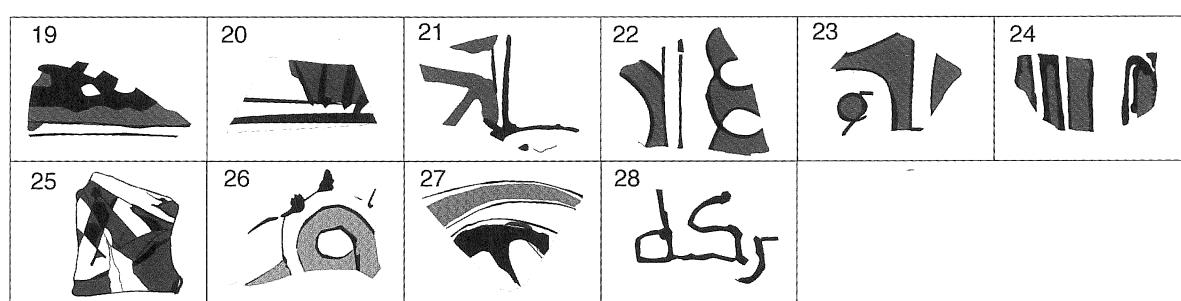
FORMES OBERTES

Motius situats a la vora

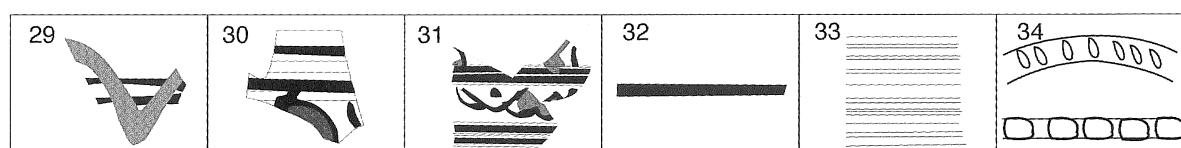

Motius situats a la vora i al cos

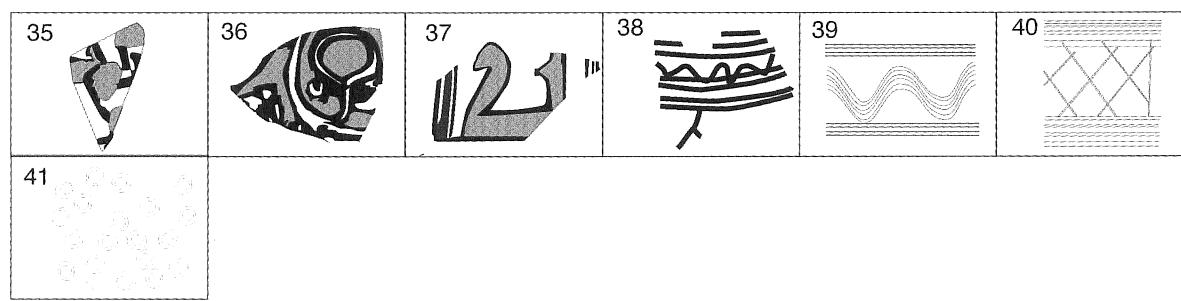

Motius situats al fons

FORMES TANCADAS

Motius situats a la vora i coll

Motius situats al cos

Fig. 4. Elements decoratius i la seva disposició en les peces.

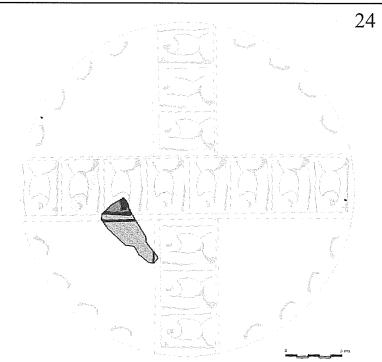
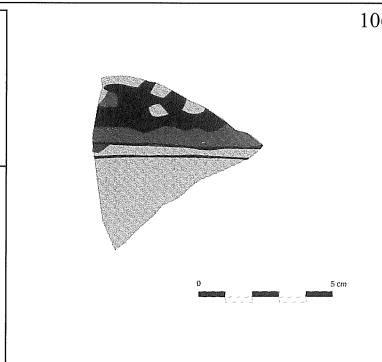
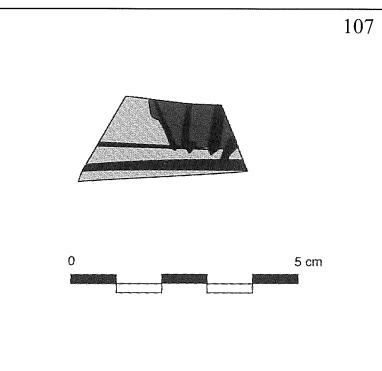
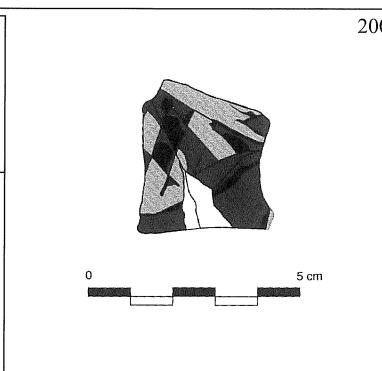
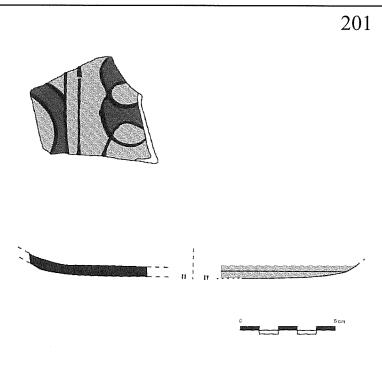
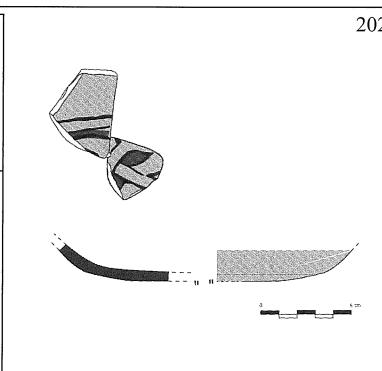
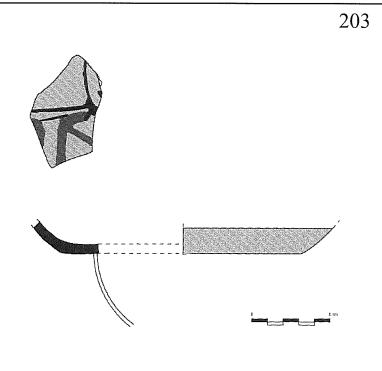
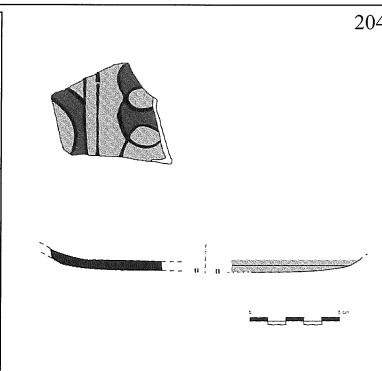
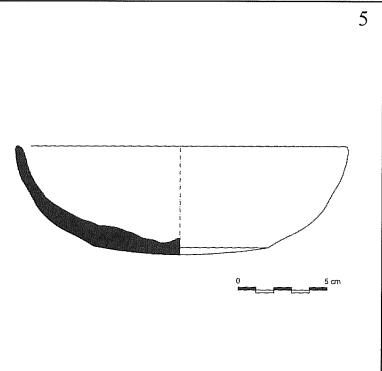
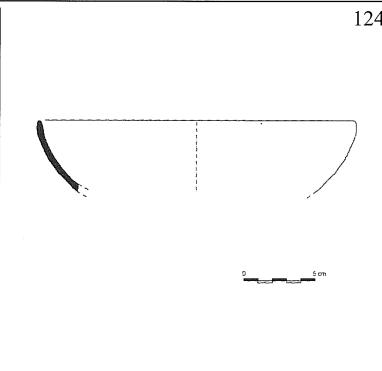
<p>SAFA 1 Distribució tipus 2 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>24</p> <p>SAFA 1 Distribució tipus 1...4 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>106</p>
<p>SAFA 1 Distribució tipus 1...4 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>107</p> <p>SAFA 1 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>200</p>
<p>SAFA 1 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>201</p> <p>SAFA 1 Distribució tipus 4 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>202</p>
<p>SAFA 1 Distribució tipus 3 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base 12 alçada al. coll al. cos</p>		<p>203</p> <p>SAFA 1 Distribució tipus 4 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base 15,6 alçada al. coll al. cos</p>		<p>204</p>
<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora 18,4 ø base 9,7 alçada 6 al. coll al. cos</p>		<p>5</p> <p>SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora 22,4 ø base alçada +6,2 al. coll al. cos</p>		<p>124</p>

Fig. 5. Catàleg de les peces.

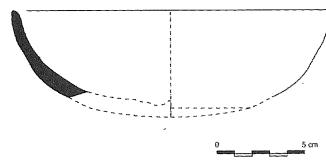
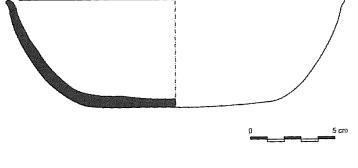
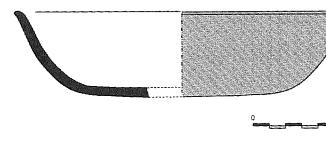
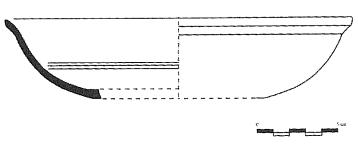
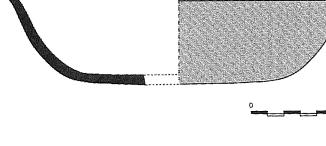
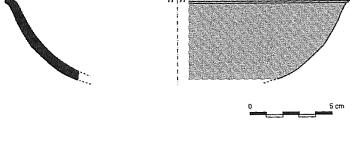
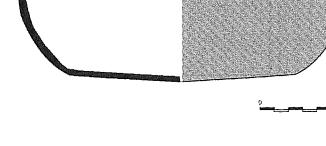
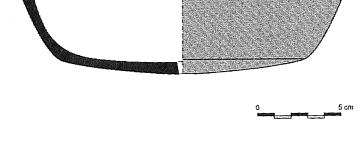
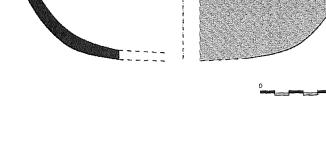
SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula <hr/> ø vora 18 ø base (8,9) alçada (6) al. coll al. cos		128 <hr/> SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula <hr/> ø vora 14,34 ø base 5,35 alçada 6,42 al. coll al. cos	
SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula <hr/> ø vora 22,4 ø base 13 alçada 5,7 al. coll al. cos		122 <hr/> SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula <hr/> ø vora 21,8 ø base 10,8 alçada 5 al. coll al. cos	
SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula <hr/> ø vora 20,58 ø base 11,52 alçada 5,15 al. coll al. cos		7 <hr/> SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula <hr/> ø vora ø base alçada al. coll al. cos	
SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula <hr/> ø vora 23,32 ø base 15,77 alçada 6,44 al. coll al. cos		9 <hr/> SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula <hr/> ø vora 20,32 ø base 14,62 alçada 6,46 al. coll al. cos	
SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula <hr/> ø vora ø base alçada 7,4 al. coll al. cos		11 <hr/> SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula <hr/> ø vora ø base alçada al. coll al. cos	

Fig. 6. Catàleg de les peces.

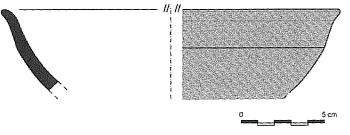
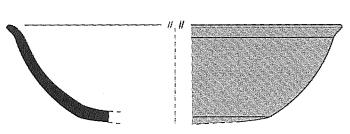
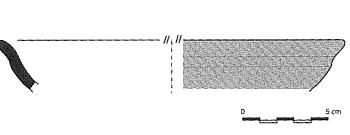
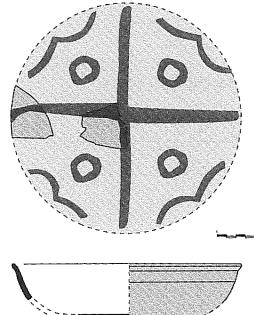
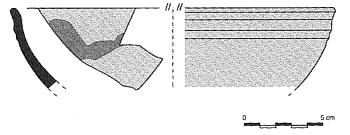
SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula ø vora ø base alçada al. coll al. cos	13 	SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula ø vora ø base alçada 6,2 al. coll al. cos
SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula ø vora ø base alçada 6,7 al. coll al. cos	15 	SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula ø vora 22,36 ø base alçada (6,12) al. coll al. cos
SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Atuell de taula ø vora ø base alçada al. coll al. cos	18 	SAFA 1.1 Distribució tipus 1 Verd i melat Atuell de taula ø vora 23,56 ø base 12,92 alçada 6,32 al. coll al. cos
SAFA 1.1 Distribució tipus 1 Verd i melat Atuell de taula ø vora 24,78 ø base alçada 5,96 al. coll al. cos	19 	SAFA 1.1 Distribució tipus 1 Verd i melat Atuell de taula ø vora 24,88 ø base 12,40 alçada 5,76 al. coll al. cos
SAFA 1.1 Distribució tipus 1 Verd i melat Atuell de taula ø vora ø base alçada al. coll al. cos	20 	SAFA 1.1 Distribució tipus 4 Verd i manganès i melat Atuell de taula ø vora 30,48 ø base alçada (7,04) al. coll al. cos

Fig. 7. Catàleg de les peces.

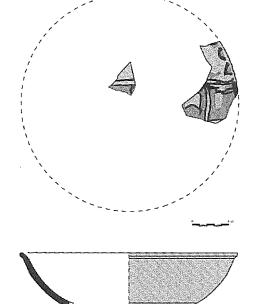
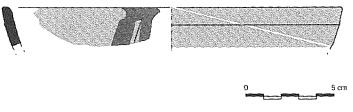
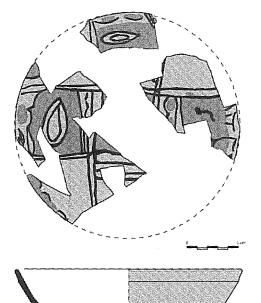
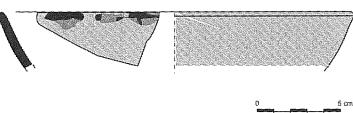
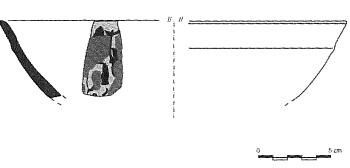
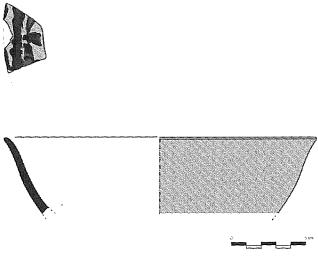
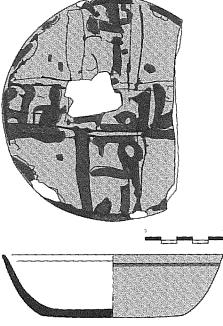
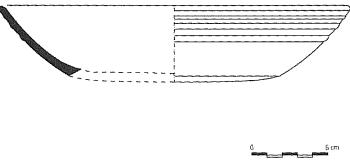
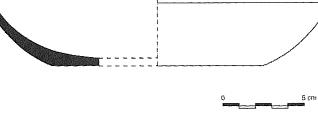
<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 4 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora 29,56 ø base alçada (7,20) al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 1 o 3 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora 19,30 ø base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 2 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora 22,0 ø base 13,64 alçada 6,6 al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 2 o 4 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora 21,37 ø base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 0 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 3 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora 21 ø base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora 24,2 ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 2 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora 14 ø base 9 alçada 4 al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora 23 ø base (12,7) alçada (5) al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora 21,2 ø base 12,8 alçada 4,2 al. coll al. cos</p>	

Fig. 8. Catàleg de les peces.

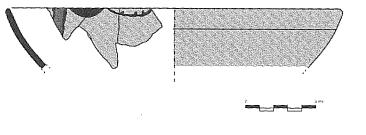
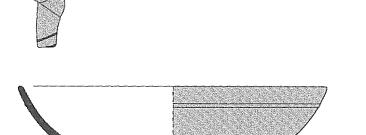
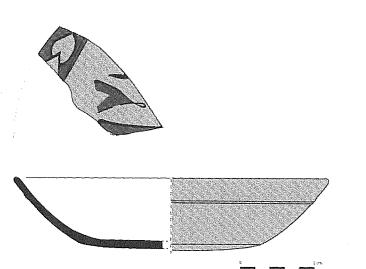
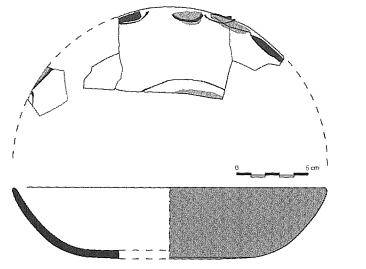
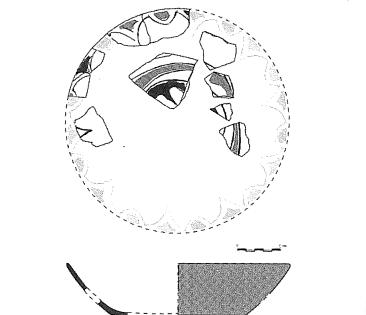
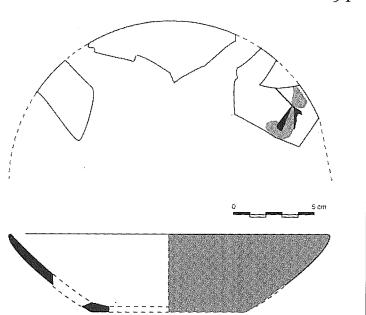
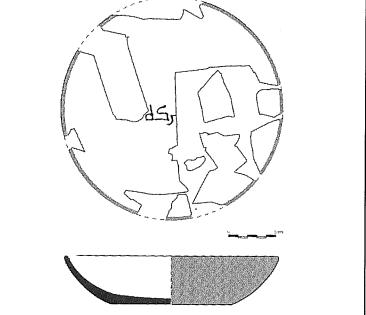
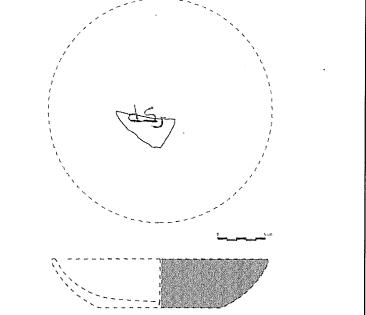
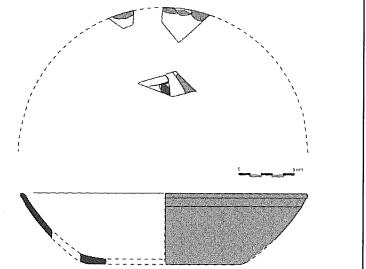
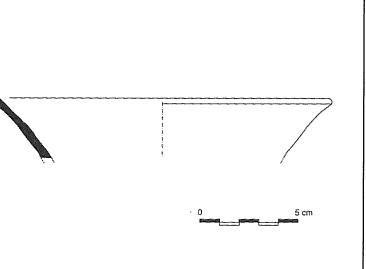
<p>SAFA 1.1 Distribució tipus 1...3 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 24 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 3 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 24 ϕ base (16) alçada 5 al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 21,2 ϕ base 12 alçada 4,8 al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 21,6 ϕ base 12,6 alçada 4,8 al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 25,8 ϕ base 15,2 alçada 6,2 al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 0 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 19,6 ϕ base 9,6 alçada 4,8 al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 6 Manganès i blanc Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 22,6 ϕ base 12,8 alçada 5,1 al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.2 Distribució tipus 6 Manganès i blanc Atuell de taula</p> <p>ϕ vora ϕ base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 1.3 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 25,6 ϕ base 13,6 alçada 6,4 al. coll al. cos</p>		<p>SAFA 1.4 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ϕ vora 17 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>	

Fig. 9. Catàleg de les peces.

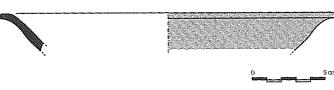
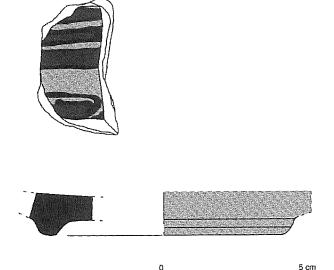
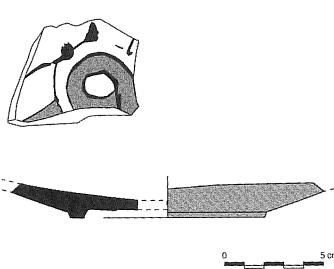
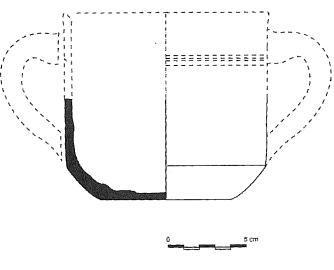
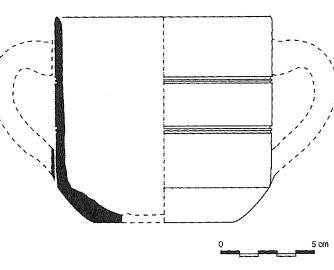
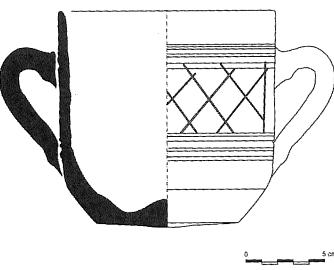
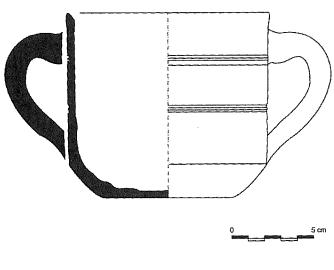
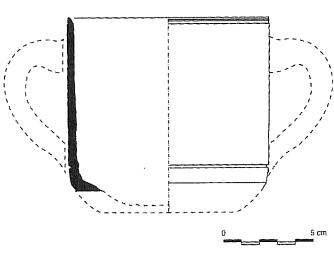
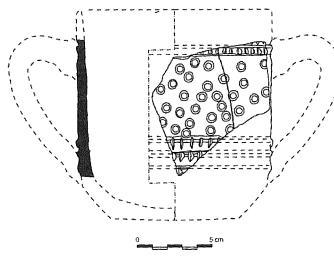
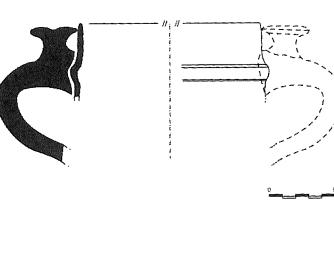
<p>SAFA 1.5 Distribució tipus 0 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora 22,8 ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>3</p> <p>SAFA 2 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base 8,6 alçada al. coll al. cos</p>	
<p>SAFA 2 Distribució tipus 5 Verd i manganès i melat Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base 9,8 alçada al. coll al. cos</p>		<p>4</p> <p>TASSA 1.1 Distribució tipus 10 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora (13) ø base 8,2 alçada (12) al. coll al. cos</p>	
<p>TASSA 1.1 Distribució tipus 20 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora 11,4 ø base 7,3 alçada 10,9 al. coll al. cos</p>		<p>119</p> <p>TASSA 1.1 Distribució tipus 10 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora 13,7 ø base 9 alçada 13,7 al. coll al. cos</p>	
<p>TASSA 1.1 Distribució tipus 10 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora 12,3 ø base 8 alçada 11,2 al. coll al. cos</p>		<p>82</p> <p>TASSA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora 11,2 ø base (7,5) alçada (10,8) al. coll al. cos</p>	
<p>TASSA 1.1 Distribució tipus 10 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora (13) ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>129</p> <p>TASSA 1.2 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>	

Fig. 10. Catàleg de les peces.

TASSA	1.1	102	
Distribució tipus	0		
Melat monocrom			
Atuell de taula			
ø vora			
ø base			
alçada			
al. coll			
al. cos			
TASSA	1.2	101	
Distribució tipus	0		
Verd i melat			
Atuell de taula			
ø vora			
ø base			
alçada	6,2		
al. coll			
al. cos			
GERRETA	1	55	
Distribució tipus	0		
Corda seca parcial			
Atuell de taula			
ø vora			
ø base	5,2		
alçada			
al. coll			
al. cos			
GERRETA	1	56	
Distribució tipus	12?		
Corda seca parcial			
Atuell de taula			
ø vora	22,36		
ø base			
alçada	(6,12)		
al. coll			
al. cos			
GERRETA	1.1	92	
Distribució tipus	0		
Engalba vermella			
Atuell de taula			
ø vora	16		
ø base	(9)		
alçada	(18)		
al. coll	(8)		
al. cos	(10)		
GERRETA	1.1	93	
Distribució tipus	0		
Engalba vermella			
Atuell de taula			
ø vora	(8,6)		
ø base	5		
alçada	(10)		
al. coll	(4,5)		
al. cos	(5,5)		
GERRETA	1.2	99	
Distribució tipus	11		
Verd i manganès i melat			
Atuell de taula			
ø vora	(17,8)		
ø base	(12,6)		
alçada	(24,5)		
al. coll	(11)		
al. cos	(13,5)		
SAFA	1.3	100	
Distribució tipus	0		
Blanc monocrom			
Atuell de taula			
ø vora			
ø base			
alçada			
al. coll			
al. cos			
AMPOLLA	1	87	
Distribució tipus	0		
Comuna oxidada			
Atuell de taula			
ø vora	5,2		
ø base			
alçada	+16		
al. coll	(5,8)		
al. cos			
AMPOLLA	2	88	
Distribució tipus	0		
Comuna oxidada			
Atuell de taula			
ø vora	6		
ø base			
alçada			
al. coll			
al. cos			

Fig. 11. Catàleg de les peces.

AMPOLLA	3	89	AMPOLLA	3	97
Distribució tipus	0		Distribució tipus	0	
Melat monocrom			Melat monocrom		
Atuell de taula			Atuell de taula		
ø vora	9,2		ø vora		
ø base			ø base		
alçada			alçada		
al. coll			al. coll		
al. cos			al. cos		
AMPOLLA	4	103	AMPOLLA	5	98
Distribució tipus	0		Distribució tipus	0	
Melat monocrom			Melat monocrom		
Atuell de taula			Atuell de taula		
ø vora			ø vora		
ø base			ø base		
alçada			alçada		
al. coll			al. coll		
al. cos			al. cos		
GERRA	0	86	GERRA	1	53
Distribució tipus	0		Distribució tipus	12	
Comuna oxidada			Corda seca parcial		
Atuell de taula			Atuell de taula		
ø vora			ø vora		
ø base			ø base		
alçada			alçada		
al. coll			al. coll		
al. cos			al. cos		
GERRA	1	54	GERRA	2	50
Distribució tipus	12		Distribució tipus	13	
Corda seca parcial			Comuna oxidada		
Atuell de taula			Atuell de cuina		
ø vora	(10)		ø vora	8	
ø base			ø base	12,4	
alçada			alçada	(48)	
al. coll			al. coll	9,4	
al. cos			al. cos	(38,6)	
GERRA	2	51	GERRA	2	108
Distribució tipus	13		Distribució tipus	13	
Comuna oxidada			Comuna oxidada		
Atuell de cuina			Atuell de cuina		
ø vora	6,4		ø vora	8	
ø base			ø base		
alçada			alçada		
al. coll			al. coll		
al. cos			al. cos		

Fig. 12. Catàleg de les peces.

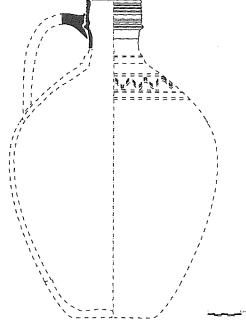
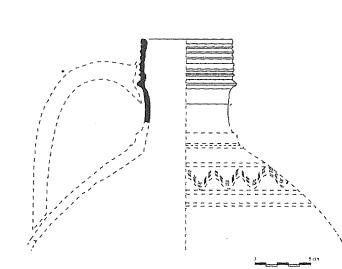
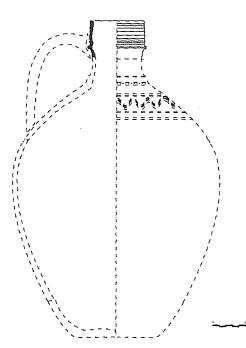
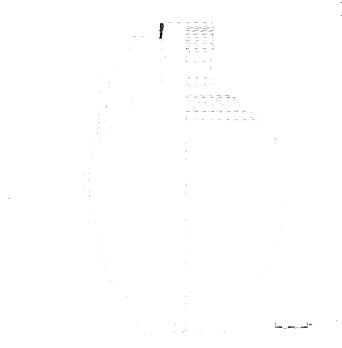
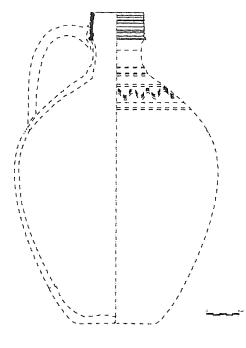
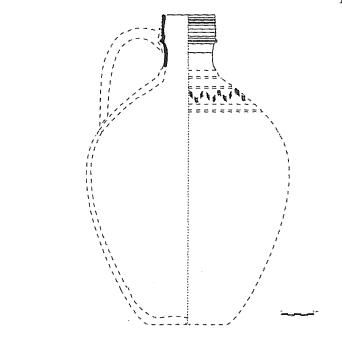
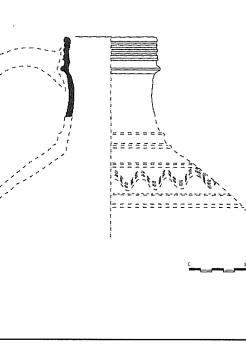
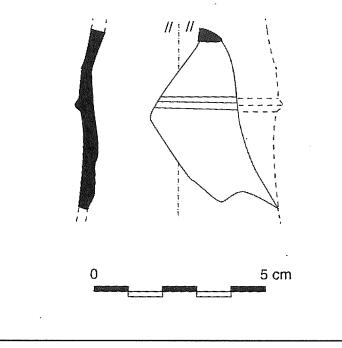
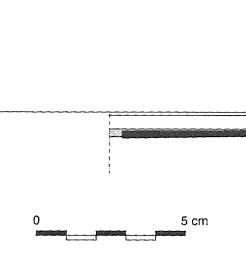
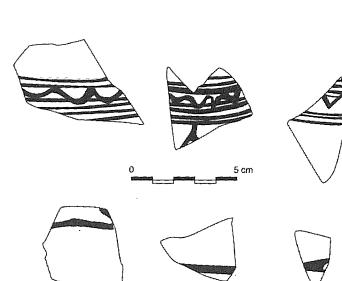
<p>GERRA 2 Distribució tipus 13 Verd i manganès i melat Atuell de cuina</p> <p>ø vora 8 ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>GERRA 2 Distribució tipus 13 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 8 ø base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>GERRA 2 Distribució tipus 13 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 8 ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>GERRA 2 Distribució tipus 13 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 8 ø base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>GERRA 2 Distribució tipus 13 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 8 ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>GERRA 2 Distribució tipus 13 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 8 ø base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>GERRA 2 Distribució tipus 13 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 8 ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>GERRA 3 Distribució tipus 0 Pintada al manganès Atuell de cuina</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>GERRA 4 Distribució tipus 0 Pintada al manganès Atuell de cuina</p> <p>ø vora 10,9 ø base alçada al. coll al. cos</p>		<p>GERRA 2..4 Distribució tipus 0 Pintada al manganès Atuell de cuina</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>	

Fig. 13. Catàleg de les peces.

<p>TAPADORA 1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell d'altres usos</p> <p>ϕ vora 8,7 ϕ base 4,7 alçada 2,2 al. coll al. cos</p>		80	<p>TAPADORA 1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell d'altres usos</p> <p>ϕ vora 5,6 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		116
<p>TAPADORA 1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell d'altres usos</p> <p>ϕ vora 8,8 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		117	<p>CASSOLA 1.1 Distribució tipus 7 Reduïda Atuell de cuina</p>		32
<p>CASSOLA 1.1 Distribució tipus 7 Reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 15,61 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		34	<p>CASSOLA 1.1 Distribució tipus 7 Reduïda Atuell de cuina</p>		35
<p>CASSOLA 1.1 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 16,86 ϕ base 12 alçada 5,1 al. coll al. cos</p>		38	<p>CASSOLA 1.1 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina</p>		39
<p>CASSOLA 1.1 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 16,19 ϕ base 10,30 alçada 6,29 al. coll al. cos</p>		42	<p>CASSOLA 1.1 Distribució tipus 7 Reduïda Atuell de cuina</p>		44

Fig. 14. Catàleg de les peces.

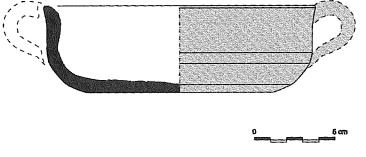
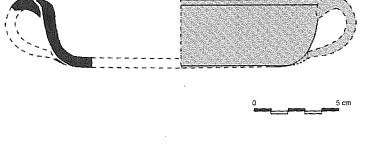
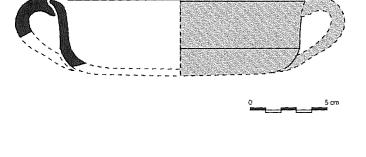
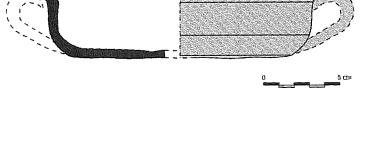
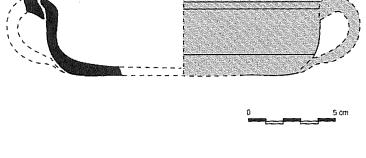
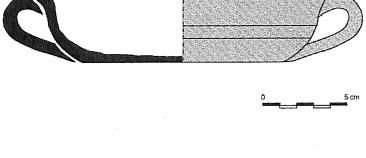
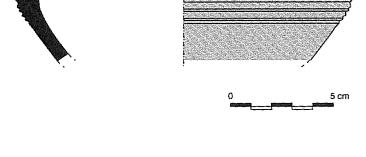
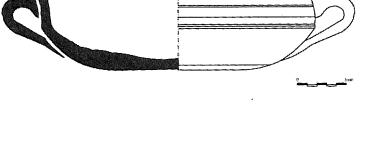
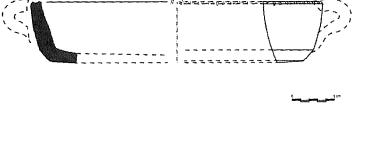
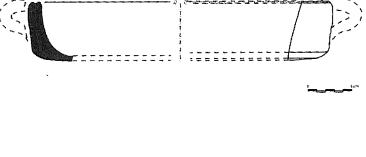
CASSOLA 1.1 Distribució tipus 7 Reduïda Atuell de cuina ø vora 16,8 ø base 14 alçada 4,6 al. coll al. cos	45	
CASSOLA 1.2 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina ø vora 16,93 ø base 12,9 alçada 4,16 al. coll al. cos	36	
CASSOLA 1.2 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina ø vora 16,32 ø base 12,76 alçada 4,95 al. coll al. cos	37	
CASSOLA 1.2 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina ø vora 17,56 ø base 14,42 alçada 4,03 al. coll al. cos	40	
CASSOLA 1.2 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina ø vora 15,96 ø base 12,04 alçada 4,36 al. coll al. cos	41	
CASSOLA 1.2 Distribució tipus 7 Reduïda Atuell de cuina ø vora 17,16 ø base 12,08 alçada 4,02 al. coll al. cos	43	
CASSOLA 2 Distribució tipus 7 Reduïda Atuell de cuina ø vora 15,87 ø base alçada al. coll al. cos	33	
CASSOLA 3 Distribució tipus 8 Comuna oxidada Atuell de taula ø vora 26,8 ø base 14,8 alçada 7,86 al. coll al. cos	49	
CASSOLA 4 Distribució tipus 9 Comuna oxidada Atuell de cuina ø vora (34,4) ø base (30) alçada 5 al. coll al. cos	46	
CASSOLA 4 Distribució tipus 9 Comuna oxidada Atuell de cuina ø vora (34) ø base (30,4) alçada 6,7 al. coll al. cos	47	

Fig. 15. Catàleg de les peces.

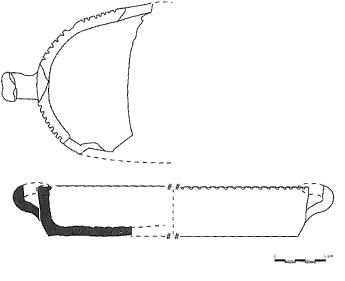
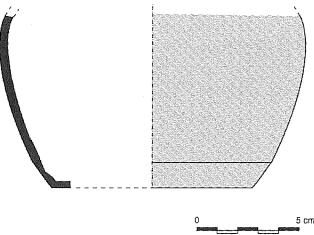
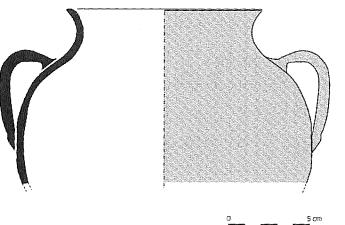
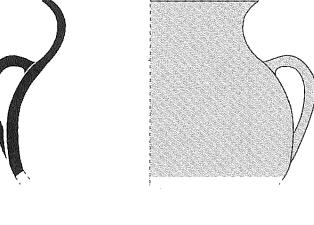
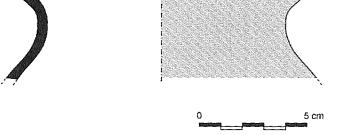
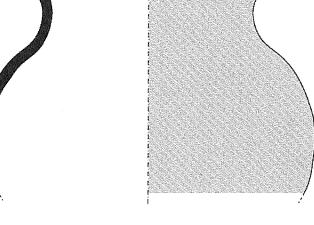
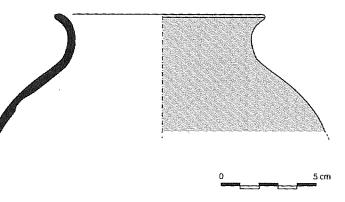
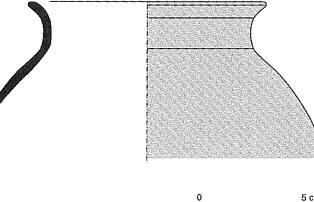
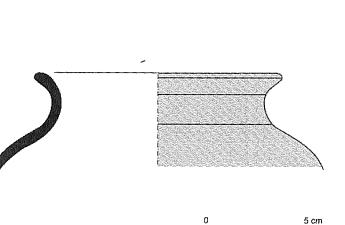
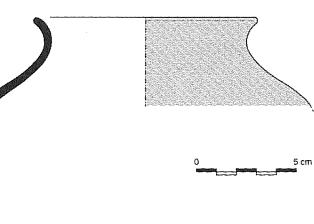
CASSOLA	4		48	
Distribució tipus	9			
Comuna oxidada				
Atuell de taula				
Ø vora	(27)			
Ø base	24,8			
alçada	5			
al. coll				
al. cos				
OLLA	1		75	
Distribució tipus	0			
Comuna reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora				
Ø base	9,8			
alçada				
al. coll				
al. cos				
OLLA	1.1		60	
Distribució tipus	0			
Reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora	12			
Ø base				
alçada				
al. coll				
al. cos				
OLLA	1.1		74	
Distribució tipus	0			
Comuna reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora	11,3			
Ø base				
alçada				
al. coll				
al. cos				
OLLA	1.1		62	
Distribució tipus	0			
Reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora	13			
Ø base				
alçada				
al. coll				
al. cos				
OLLA	1.1		64	
Distribució tipus	0			
Comuna reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora	10,5			
Ø base				
alçada				
al. coll				
al. cos				
OLLA	1.1		66	
Distribució tipus	0			
Comuna reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora	11,2			
Ø base				
alçada				
al. coll				
al. cos				
OLLA	1.1		68	
Distribució tipus	0			
Comuna reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora	11,3			
Ø base				
alçada				
al. coll				
al. cos				
OLLA	1.1		69	
Distribució tipus	0			
Comuna reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora	12,3			
Ø base				
alçada				
al. coll				
al. cos				
OLLA	1.1		71	
Distribució tipus	0			
Comuna reduïda				
Atuell de cuina				
Ø vora	11			
Ø base				
alçada				
al. coll				
al. cos				

Fig. 16. Catàleg de les peces.

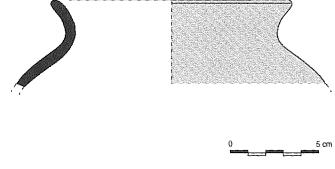
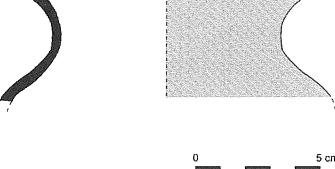
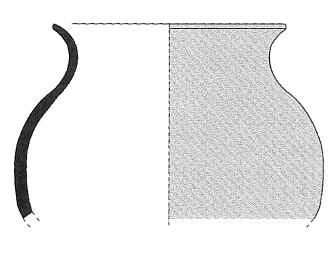
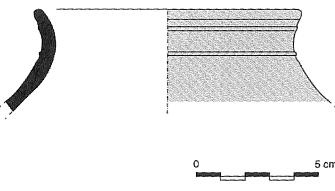
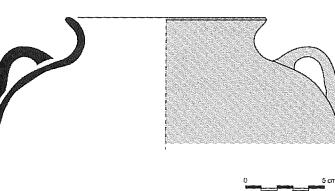
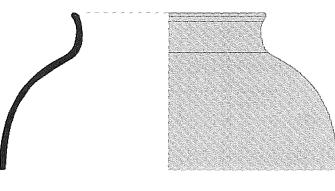
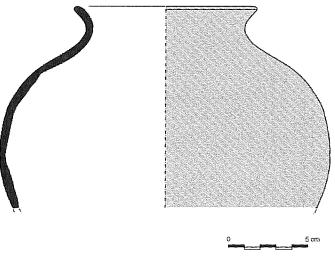
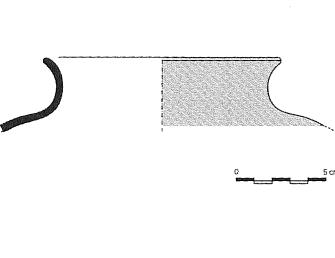
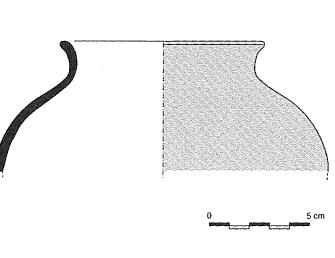
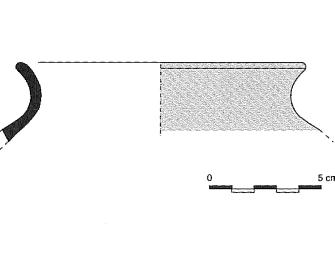
<p>OLLA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 13,4 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		<p>OLLA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 10,9 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>OLLA 1.1 Distribució tipus 0 Comuna reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 11,3 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		<p>OLLA 1.1 Distribució tipus 8 Comuna reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 10,8 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>OLLA 1.2 Distribució tipus 0 Comuna reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 12,5 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		<p>OLLA 1.2 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 13,2 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>OLLA 1.2 Distribució tipus 0 Reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 11,5 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		<p>OLLA 1.2 Distribució tipus 0 Comuna reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 13 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>	
<p>OLLA 1.2 Distribució tipus 1 Comuna reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 10 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>		<p>OLLA 1.2 Distribució tipus 0 Comuna reduïda Atuell de cuina</p> <p>ϕ vora 13 ϕ base alçada al. coll al. cos</p>	

Fig. 17. Catàleg de les peces.

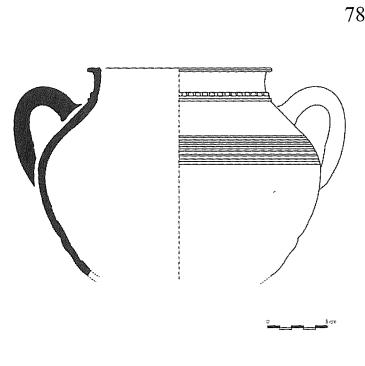
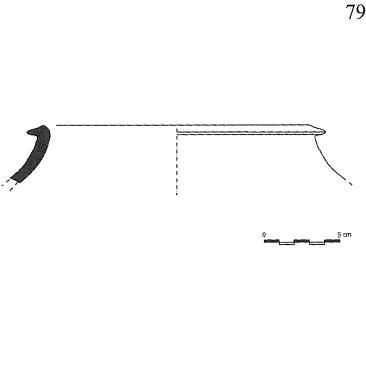
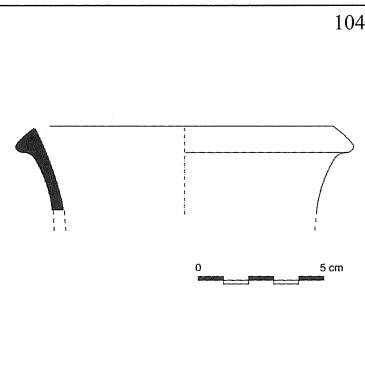
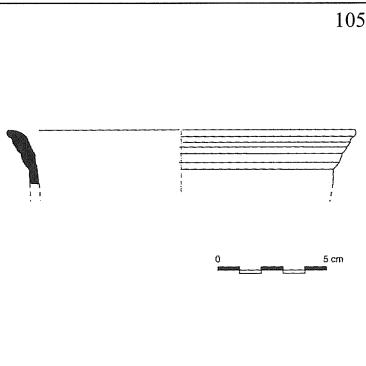
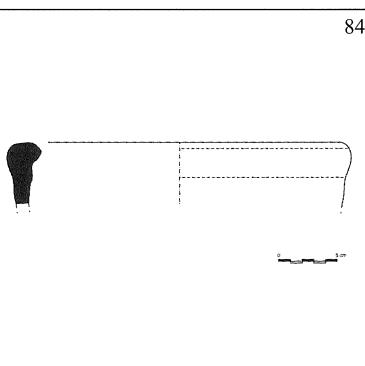
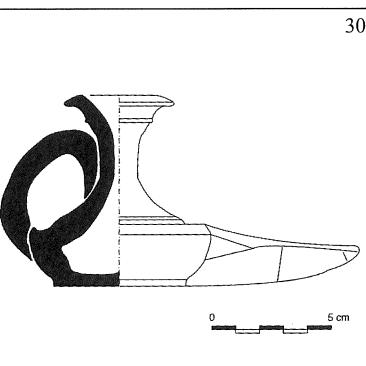
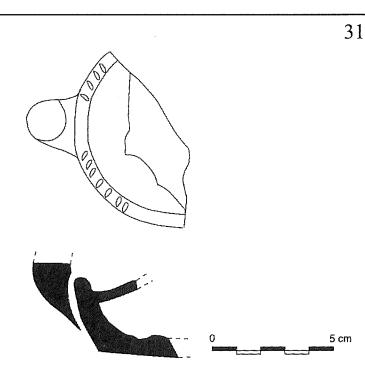
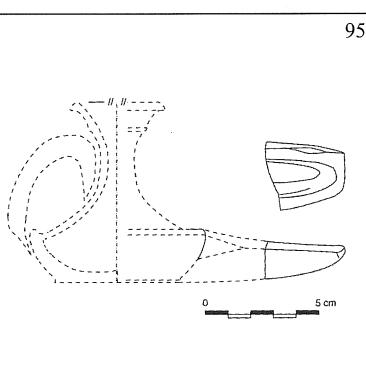
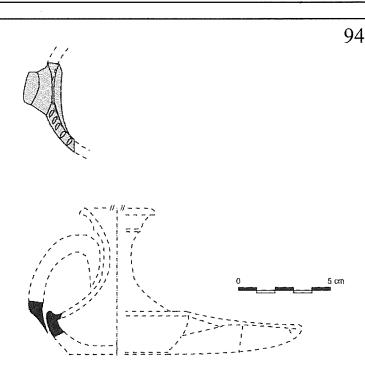
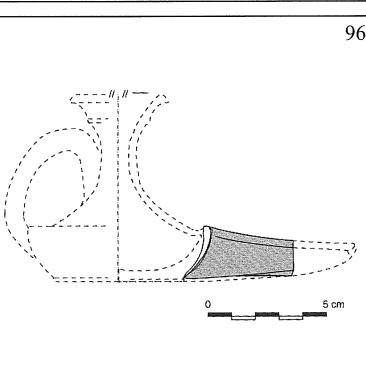
<p>OLLA 2.1 Distribució tipus 8 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 15,4 ø base alçada +18 al. coll al. cos</p>	 <p>78</p>	<p>OLLA 2.2 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 17,4 ø base alçada al. coll al. cos</p>	 <p>79</p>
<p>OLLA 2,3 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 12 ø base alçada al. coll al. cos</p>	 <p>104</p>	<p>OLLA 3 Distribució tipus 8 Comuna oxidada Atuell de cuina</p> <p>ø vora 15,8 ø base alçada al. coll al. cos</p>	 <p>105</p>
<p>TENALLA 1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Atuell de magatzematge</p> <p>ø vora 28 ø base alçada al. coll al. cos</p>	 <p>84</p>	<p>LLÀNTIA 1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Altres usos</p> <p>ø vora 2,96 ø base 5,48 alçada 7,98 al. coll al. cos</p>	 <p>30</p>
<p>LLÀNTIA 1 Distribució tipus 9 Comuna oxidada Altres usos</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>	 <p>31</p>	<p>LLÀNTIA 1 Distribució tipus 0 Comuna oxidada Altres usos</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>	 <p>95</p>
<p>LLÀNTIA 1 Distribució tipus 9 Comuna reduïda Atuell de taula</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>	 <p>94</p>	<p>LLÀNTIA 1 Distribució tipus 0 Melat monocrom Altres usos</p> <p>ø vora ø base alçada al. coll al. cos</p>	 <p>96</p>

Fig. 18. Catàleg de les peces.

Bibliografía

ACIÉN ALMANSA *et al.* 1997, 1999

M. Acién Almansa, P. Cressier, L. Erbati, M. Picon, "La cerámica a mano de Nakur (s. ix-x) producción beréber medieval" a *Actas del Coloquio: La cerámica andalusí. 20 años de investigación*, Jaén, Arqueología y territorio medieval, 6, Universidad de Jaén, Granada.

BARCELÓ 1993

M. Barceló, "Al-Muk, el verde y el blanco. La vajilla califal omeya de Madīnat Al-Zahrā" a *La cerámica altomedieval en el sur de al-Andalus*, Monográfica Arte y Arqueología, 19, Universidad de Granada, Granada.

BERNUS-TAYLOR 1995

M. Bernus-Taylor, "La céramique de l'Orient musulman des premiers siècles de l'Islam" al catàleg de l'exposició "Le vert & le brun. De Kairouan a Avignon, céramiques du xe au xve siècle, Musées de Marseille, Marseille.

CANO 1996

C. CANO PIEDRA, *La cerámica verde-manganeso de Madīnat al-Zahrā, Sierra Nevada 95/El Legado andalusí*, Maracena (Granada).

CATÀLEG 1999

DD.AA., Catalunya a l'època carolingia. Art i cultura abans del romànic (segles ix i x), ed. Museu Nacional d'Art de Catalunya.

CATARINO 1997-1999

H. Catarino, "Cerâmicas omíadas do Grab Al-andalus: Resultados arqueológicos no Castelo Velho de Alcoutim e no Castelo das Relíquias (Alcoutim)" a *Actas del Coloquio: La cerámica andalusí. 20 años de investigación*, Jaén, Arqueología y territorio medieval, 6, Universidad de Jaén, Granada.

CASTILLO, MARTÍNEZ 1993

F. Castillo Galdeano, R. Martínez Madrid, "Producciones cerámicas en Bayyana", a *La cerámica altomedieval en el sur de al-Andalus*, Monográfica Arte y Arqueología, 19, Universidad de Granada, Granada.

CURTO *et al.* 1986

A. Curto, A. Loriente, R. Martínez, E. Ros, "Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme l'any 1984 a Tortosa (Baix Ebre)" a *Tribuna d'Arqueologia, 1984-1985*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DAOULATLI 1995

A. Daoulatli, "La production verte et brune en Tunisie du ix au xii siècle. Étude historique et stylistique" al catàleg de l'exposició "Le vert & le brun. De Kairouan a Avignon, céramiques du x au xv siècle", Musées de Marseille, Marsella.

DEMIANS & LEMOINE 1980

G. Demians, C. Lemoine. "Les importations valencianes et andalouses en France méditerranéenne: essai de classification en laboratoire", a *Colloques Internationaux du CNRS*, 594, París, 359-370.

ESCO *et al.* 1988

C. Esco, J. Giralt, P. Sénac, *Arqueología islámica en la Marca Superior de al-Andalus*, Diputación de Huesca, Saragossa.

FERNANDES, CARVALHO 1997

I. C. Fernandes, A. R. Carvalho, "Cerâmicas muçulmanas do Castelo de Palmela" al catàleg de l'exposició "Le vert & le brun. De Kairouan a Avignon, céramiques du x au xv siècle", Musées de Marseille, Marsella.

GAYRAUD 1997

R-P. Gayraud, "Les céramiques égyptiennes à glaçure, IX-XII siècles", a *Actes du VI Congrès de l'AIECM2. La céramique médiévale en Méditerranée, Aix-en-Provence, 13-18 novembre 1995*, Narrations Éditions, Aix-en-Provence.

GÓMEZ BECERRA 1993

A. Gómez Becerra, "Cerámica a torneta procedente de 'El Maraute' (Motril. Una primera aproximación a la cerámica altomedieval de la costa granadina" a *La cerámica altomedieval en el sur de al-Andalus*, Monográfica Arte y Arqueología, 19, Universidad de Granada, Granada.

GÓMEZ MARTÍNEZ 1997

S. Gómez Martínez, "Cerámica decorada islámica de Mértola-Portugal (s. IX-XIII) al catàleg de l'exposició "Le vert & le brun. De Kairouan a Avignon, céramiques du X au XV siècle", Musées de Marseille, Marsella.

GUTIÉRREZ 1993

S. Gutiérrez Llober, "La cerámica paleoandalusí del sureste peninsular (Tudmir): producción y distribución (siglos VII al X)" a *La cerámica altomedieval en el sur de al-Andalus*, Monográfica Arte y Arqueología, 19, Universidad de Granada, Granada.

GUTIÉRREZ 1996

S. Gutiérrez Llober, *La cora de Tudmir en la antigüedad tardía al mundo islámico. Poblamiento y cultura material*, Collection de la Casa de Velázquez, 57, École des Hautes Études Hispaniques-Casa de Velázquez. Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Diputación Provincial de Alicante, Alacant.

IÑÍGUEZ, MAYORGA 1993

M. C. Iñíguez Sánchez, J. F. Mayorga Mayorga, "Un alfar emiral en Málaga" a *La cerámica altomedieval en el sur de al-Andalus*, Monográfica Arte y Arqueología, 19, Universidad de Granada, Granada.

LORIENTE 1990

A. Loriente, *L'horitzó andalusí de l'antic Portal de Magdalena*, Monografies d'Arqueologia Urbana, 2, Ajuntament de Lleida, Lleida.

LORIENTE & OLIVER 1992

A. Loriente, A. Oliver, *L'Antic Portal de Magdalena*, Monografies d'Arqueologia Urbana, 4, Ajuntament de Lleida, Lleida.

LORIENTE et al., 1997

A. Loriente, I. Gil, X. Payà, "Un exemple del model urbà andalusí: medina Larida. L'aportació de l'arqueologia urbana al món àrab" a *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7, Universitat de Lleida, Lleida.

MOTOS 1991

E. Motos Guirao, *El poblado medieval de "El Castillón" (Motefrío, Granada)*, Monográfica Arte y Arqueología, 10, Universidad de Granada, Granada.

MOTOS 1993

E. Motos Guirao, "La cerámica altomedieval de "El Castillón" (Motefrío, Granada)" a *La cerámica altomedieval en el sur de al-Andalus*, Monográfica Arte y Arqueología, 19, Universidad de Granada, Granada.

RETUERCE 1998

M. Retuerce Velasco, *La cerámica andalusí de la Meseta. Ilustraciones y mapas*, toms I i II, Madrid.

Nuevas marcas anfóricas halladas en la provincia de Lérida

Els motius epigràfics que apareixen a les àmfores romanes son un instrument força important per a l'estudi de les relacions comercials entre les zones productores i les consumidores, a més a més és un complement fonamental dels estudis prosopogràfics. En aquest article volem donar a conèixer els darrers descobriments epigràfics a la ciutat d'*Ilerda* i la seva zona d'influència.

Paraules clau: àmfora, *Ilerda*, Gebut, comerç, segell, taller, context, vi, oli.

The epigraphic motives they appear on the roman amphores are very important to study the comercial relations between the production area and the consumers, and also they are a fundamental complement for the prosopographical studies.

In this article we want to show the last epigraphic brought-ons from the town of *Ilerda* and its influence area.

Key words: Amphora, *Ilerda*, Gebut, trade, stamp, work-shop, context, wine, oil.

Introducción

Con motivo del hallazgo de nuevos datos obtenidos a partir de los trabajos de inventario y clasificación que llevamos a cabo para nuestra tesis doctoral y unos años después de la publicación de las «Notas sobre epigrafía anfórica en la Catalunya Interior», nos ha parecido obligado retomar aquella primera modesta contribución.

En esta ocasión recogemos una serie que proviene básicamente de dos fuentes distintas de información. Por un lado contamos con materiales que proceden de las intervenciones arqueológicas que se llevan a cabo en la ciudad de Lleida, realizadas por la Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida, y por el otro con los fondos del museo que l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida gestiona a través de su Servei d'Arqueología.

Dado que los yacimientos de donde proceden los motivos epigráficos que a continuación vamos a referir son distintos, e incluso el modo de haber sido recuperados, hemos convenido en separar los que pertenecen estrictamente al yacimiento de *Ilerda* del resto para así poder tratar cada conjunto de una forma más coherente. Ante la imposibilidad de ordenar los sellos a partir de la primera inicial del *nomen* por tener características diferentes, en esta ocasión se ordenarán por producciones, de la más antigua a la más moderna.

Estampillas halladas en *Ilerda*

Se trata de un conjunto de datos epigráficos rescatados de intervenciones arqueológicas realizadas en los últimos cinco años, excluyendo los ya publicados en un número anterior de esta misma revista. Estos epígrafes cuentan además con un valor añadido que

es el contexto en donde se halló cada uno de ellos y que ayuda a precisar una serie de datos sobre la evolución de las exportaciones anforarias en las comarcas del interior y sobre todo del valle del Segre.

1. MYTQN (fig. 3)

Tipología: Ánfora africana?

Posición: En el cuello

Lugar de hallazgo: Ilerda Int- 48. Turó vessant sud-est 1995-1997

Lugar de conservación: Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida.

Número de inventario: 95-Int 48-1009

Datación: siglo II aC.

Lectura: μυτων

Conservación: MYTQN

Ilerda como yacimiento arqueológico posee unas características implícitas que se fundamentan en una continuidad de hábitat que ha ido alterando, cada vez más, el subsuelo y por tanto resulta muy difícil obtener restos de una mínima entidad en las fases más antiguas. La intervención de la que procede éste ejemplar (Int-48 de las registradas por la Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida) se sitúa en una de las terrazas intermedias que conforman el llamado Turó de la Seu Vella. El hecho de tratarse de una zona escarpada, transformada durante el siglo XVII en fortaleza militar y que ha seguido casi inalterada desde entonces facilitó el hallazgo de unas estructuras tardorepublicanas. El fragmento que referimos se recogió en los estratos superficiales y por tanto carece de contexto arqueológico. Se trata de un cuello en el que se ha estampado un nombre púnico escrito en caracteres griegos. La producción de éstos envases que muy probablemente portaban vino, se entiende como un producto realizado por y para púnicos. Es decir, a comercializar dentro de los circuitos púnicos (MOREL 1998, 32). Esto parece tener su demostración en la falta de hallazgos de estampillas de este tipo, fuera de las zonas filopúnicas.

Si lo miramos desde el punto de vista ilerdense, ciudad claramente influenciada por púnicos y con un acceso fluvial importantísimo como resulta ser el Segre y su desembocadura en el Ebro, nos resulta muy sencillo imaginar la continuidad de unos contactos iniciados con el comercio fenicio ya desde momentos protohistóricos (GONZALEZ *et al.* 2000).

Pese a que la datación de las estructuras más antiguas halladas no parece corresponderse con el momento álgido de ésta producción, podemos asegurar que sí existen elementos coetáneos a éste envase que nos pueden llevar al tercer cuarto del siglo II aC. Me refiero a un borde de Mañá C1/2 de procedencia probablemente centromediterránea, y a otro borde de ánfora cilíndrica del tipo Carmona 1.¹ En contrapartida, lo que denominaríamos productos griegos orientales, rhodios o de Cos, resultan estar totalmente ausentes hasta el momento en los registros materiales de la ciudad.

1. Todos estos materiales como otras producciones presentes en el vertedero hallado dentro de esta misma intervención se encuentran en fase de estudio y publicación.

En cuanto a paralelos de este epígrafe púnico, podemos decir que los dos únicos paralelos de estampilla sobre ánfora que hemos podido localizar se encuentran en el museo de Cartago sobre una asa de Mañá C1 y otra sobre el asa de una imitación de ánfora rhodia (MOREL 1998, 37). De todo esto se desprende un cierto gusto por lo griego dentro de las producciones púnicas que se traduce en la imitación de formas y la utilización de su alfabeto.

2. TIBISI (fig. 1)

Tipología: Ánfora tarraconense Dressel 2/4

Posición: sobre el cuello

Lugar de hallazgo: Ilerda Int-101 Calle Democracia, 6-8

Lugar de conservación: Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida.

Número de inventario: Int-101-1794-1

Datación: Augusto - Fin época flavia

Lectura: TIBISI

Conservación: TIBISI

El hallazgo de esta ánfora portadora de estampilla que se sitúa a unos centímetros por debajo del cuello, constituye el segundo ejemplar en Ilerda procedente del taller de L'Aumedina en Tivissa (Ribera d'Ebre) excavado y publicado por V. Revilla (REVILLA 1993).

Como el sello que publicamos con anterioridad (MORÁN 1996, 249-260), procede de las intervenciones arqueológicas urbanas en la ciudad de Lleida y asimismo se encuentra dentro de un contexto estratigráficamente fiable para su encuadre cronológico. Los datos que seguidamente daremos constituyen parte de las informaciones cedidas por la arqueóloga que dirigió la intervención.² Las novedades arqueológicas surgidas en los últimos años en nuestra ciudad se deben sin duda a la oportunidad de intervenir en dos grandes solares casi contiguos y de forma sincrónica, lo que nos ha ofrecido la posibilidad de situar urbanísticamente edificaciones públicas tal y como lo constituyen las termas públicas o el trazado de uno de los *cardines* de la ciudad.

El estrato en que se halló buena parte del perfil de esta ánfora resulta ser estratigráficamente anterior al uso de este posible *cardo* porticado y según parece podría incluso ser una preparación del terreno para su construcción. Hemos llegado a esta conclusión al ver el tipo de aportaciones, básicamente material grueso de desecho en el que aparece una buena cantidad de envases no recuperables como son las ánforas. De entre todas ellas podemos resaltar las que probablemente le son coetáneas como las béticas de salazones del tipo Pompey VII. Existen, sin embargo, otros amortizados tiempo atrás como las Lamboglia 2 itálicas que cuadran bien con los restos de contenedores ibéricos pintados. En lo que se refiere a la vajilla fina, no se puede precisar demasiado con un solo ejemplar de T.S.G. de la forma Ritterling 5 y un probable fondo de T.S.H.

2. Agradecemos a I. Gil y en general al resto de compañeros de la Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament por el entusiasmo y la ayuda que nos ofrecieron.

Después de revisar los estratos inmediatamente posteriores podemos datar *grosso modo* la realización de la calle entre el año 40 y el 60 de la era, poco tiempo después de la amortización de los envases. Sus características ceramológicas son bastante significativas con una pasta de color beige rosado y unas inclusiones de cal de pequeño tamaño distribuidas de forma muy homogénea. Como comentamos anteriormente, esto confirma la importancia que representa el Segre como ruta comercial condicionando en buena parte los productos que llegan hasta aquí.

3. L . [...] (fig. 2)

Tipología: Ánfora itálica

Posición: *in ansa*

Lugar de hallazgo: Ilerda Int-98 Carrer La Parra 24-28

Lugar de conservación: Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida.

Datación: Finales del siglo II - siglo I aC.

Lectura: Retro L[...]

Conservación: L[...]

Se trata de un sello de lectura retrógrada, que muy probablemente estaba formado por un *trianómima* del que tan sólo conocemos la primera inicial del *praenomen*. El sello pertenece a un ejemplar de ánfora procedente de Italia por sus características morfológicas. Fue hallada en excavación pero descontextualizada, en niveles datables en época Taifa que constituirían un relleno constructivo. El fragmento en sí posee una pasta de color rosado con desgrasante de feldespato y cal con un engobe beige que recubre su exterior. Las fases de época romana documentadas en excavación consistían en la construcción uso y posterior amortización de una estructura del tipo almacén, con gran abundancia de material contenedor. El uso de estas estructuras se sitúa entre los siglos I y II dC. Lo fragmentado de su estado impide llevar a cabo una hipótesis valida sobre su lectura o tipología.

Materiales Procedentes de los fondos del Museo de l'Institut d'Estudis Ilerdencs

Debemos agradecer la oportunidad que nos brindó el hecho de poder llevar a cabo el inventario de los materiales arqueológicos recogidos en este fondo antiguo. Pertenece a las excavaciones arqueológicas de la provincia realizadas con anterioridad a la creación del Servei d'Arqueologia de la Generalitat, y por tanto de yacimientos emblemáticos, conocidos en parte por la historiografía local, pero estudiados muy parcialmente y en vías de registro. De lo que aquí presentaremos tan sólo una pieza tiene garantizado su origen, el resto aparecen sin una procedencia concreta aunque pensamos que deben proceder de comarcas cercanas a nuestra ciudad, básicamente el ámbito de actuación de los miembros vinculados al Institut d'Estudis Ilerdencs desde los años cuarenta.

4. CORN. IL[...] (fig. 4)

Tipología: Ánfora tarraconense

Posición: *in ansa*

Lugar de hallazgo: Gebut (Soses, el Segrià) 1941-1942

Lugar de conservación: Almacén del Servei d'Arqueologia de l'IEI.

Datación: incierta

Lectura: CORN[ELIUS]. IL[...]

Conservación: CORN.IL

El yacimiento de Gebut comprende un extenso complejo habitacional que ha sido ocupado durante muchas fases pese a que de todas ellas resultan ser las más conocidas la ibérica y la romana. El poblado ibérico y la villa romana no se superponen sino que obedecen al típico patrón de bajar de las zonas altas al llano fértil, cercano a los puntos de agua y a zonas de fácil cultivo. Las intervenciones arqueológicas llevadas a cabo en este conjunto de yacimientos han sido varias en un período bastante laxo de tiempo. Nosotros contamos con los materiales de la excavación llevada a cabo en los inicios de los años cuarenta por el señor Tarragó, que proceden básicamente del vaciado de la plataforma superior del cerro. Sin embargo no podemos olvidar que en el momento en que se realizaron estas excavaciones hubo una recogida de material disperso que acabó almacenando indiscriminadamente y fusionando en un solo conjunto materiales del poblado ibérico con los de los otros emplazamientos de fases posteriores. Ésta es la explicación más plausible del hallazgo de cerámicas típicas de los siglos I y II dC en un poblado ibérico.

El ejemplar de referencia parece pertenecer a las ánforas tarraconenses con una pasta de color beige rosado y un desengrasante de pequeñas partículas de feldespato y cal. Un elemento destacable de este sello es su referencia a la *Gens Cornelia*. Recientemente ésta ha sido objeto de estudio en un artículo en el que se intentan identificar tanto el lugar de producción como los personajes que dejan su nombre estampado en distintas formas de ánfora tarraconense. Los autores identifican el centro productor en la región del vino *lauronense* (BERNI 1998, 111-123).

Nosotros queremos aportar sin embargo un dato que nos parece significativo, las iniciales que siguen al nomen y se encuentran separadas por un punto. La raíz IL nos recuerda sobremanera las iniciales de alguna de las ciudades más importantes de Cataluña, por lo que no descartamos que se trate de algún tipo de referencia locativa. En este punto debemos recordar la posición de *Iluro* como centro de un territorio en donde se conocen numerosas villas romanas cuya rica producción se debía exportar a través de su bien situado puerto. No podemos asegurar que este *Cornelius* sea el mismo individuo que el L.COR.PRO de Can Cabot (BERNI *et al.* 1998, 115), aunque sí creemos que se trata de la misma familia. No es corriente encontrar junto con los *nomen* referencias al gentilicio de la ciudad a la que pertenecen o similar, aunque sí posible, como en el caso de *C. Iuli Brundisini* procedente de Vivo Valentia en Calabria, Italia (BLANC-BIJON 1998, 91), por lo que sugerimos un nuevo personaje que operaría en la zona de influencia de *Iluro*.

5. IICCLMM [...] (fig. 5)

Tipología: Ánfora bética Dressel 20

Posición: *in ansa*

Lugar de hallazgo: Desconocido

Lugar de conservación: Almacén de Arqueología de l'IEI.

Datación: 125 dC

Lectura: retro IICCLMM[M]

Conservación: IICCLMM[...]

Se trata de un borde completo que presenta en sendas asas conservadas una estampilla realizada probablemente con un cuño similar, aunque no podemos asegurar que sea el mismo ya que no tienen el mismo grado de conservación. Como se constata más arriba, desconocemos el lugar del hallazgo de esta pieza, ya que se encuentra recogida dentro de un conjunto de materiales que fueron embalados con el nombre de «Varia Romana» y sin ninguna referencia a yacimiento. Nosotros no descartamos sin embargo que pueda pertenecer a alguna de las villas romanas excavadas por R. Pita Mercé o L. Díez-Coronel, sobre todo la que se halla cercana a Balaguer, Hostal Nou, en donde se recoge la presencia de abundantes materiales pertenecientes a contenedores con marcas epigráficas ya publicadas (DIEZ-CORONEL 1970, 774-783).

Esta marca identifica envases producidos en el alfar del Tejarillo (Alcolea del Río, Sevilla). Recogido en el *CIL XV* 2976 a-e, resulta ser una de las series numéricamente más representadas, y constatada en el Testaccio en una de las zonas de descarga tardías (BERNI 1998, 211). La presencia de ánforas olearias béticas en *Ilerda* y alrededores parece ser escasa, según hemos ido comprobando en nuestras investigaciones, y parece obedecer a algún tipo de redistribución en mercados secundarios. Es difícil asegurar que éstos puedan llegar a través de un fluido comercio de salazones con la bética, es más fácil pensar en una serie de intermediarios que compran en la costa tarraconense y remontan el Ebro con los productos más apreciados. De todas formas queremos hacer hincapié en que los envases procedentes de la *Baetica* transportando salazones de pescado son abundantes en nuestra ciudad (identificados no sólo por la forma sino también por las características de sus pastas), probablemente obedece a la continuidad de gustos adquiridos en otros momentos, si tenemos en cuenta lo escrito en párrafos anteriores.

6. TP[L]XVIS (fig.6)

Tipología: Ánfora tarraconense

Posición: en el cuello

Lugar de hallazgo: Desconocido

Datación: Siglos I a II dC

Lectura: T.P. LXVI S[extarii]

Conservación: T[...]LXVIS

Por último incluimos de forma extraordinaria un grafito realizado *post coceturam* sobre el cuello de una ánfora tarraconense. La rotura longitudinal que presenta la pieza dificulta en gran modo poder asegurar la lectura que nosotros realizamos, sin embargo tras un análisis detenido de la pieza hemos optado por arriesgar esta interpretación.

Como ocurre en el caso anterior desconocemos el lugar del hallazgo de la pieza, aunque podemos asegurar que pertenece al área de influencia de nuestra ciudad. Aquí la información epigráfica aparece completa sin apenas interrupciones y nos da a entender un posible *nomen* y *cognomen* seguidos de una cantidad expresada en *sextaria*. De la primera parte desconocemos su desarrollo, probablemente se refiere al dueño del producto a quien va destinado, es decir al consumidor o a un intermediario entre éste y otro comerciante. La cifra siguiente, 66 *sextarii*, es decir 99 *librae* (32.417 gramos) es más difícil de interpretar, pero es ésta la única forma de llegar a una cifra que suponemos se aproximaría al peso neto de lo envasado en una ánfora de la tarraconense. También podría interpretarse el grafito como un *tria nómima* T.P.L. seguido de la cantidad XVI, sin embargo no parece alcanzar una cantidad suficiente.

La sucesiva aparición de nuevos datos epigráficos en las intervenciones arqueológicas que se están llevando a cabo y la revisión de fondos antiguos, permiten avanzar el camino de las relaciones económicas entre zonas de producción y lugar de consumo. El estudio de los envases y sus marcas también nos ayudan a comprender mejor la evolución histórica de los yacimientos a los que pertenecen, por lo que nos parece fundamental continuar con la difusión de estos hallazgos, para que puedan ser consultados y en su caso discutidos.

Marta Morán Álvarez

Servei d'Arqueologia Municipal.

La Paeria. Ajuntament de Lleida.

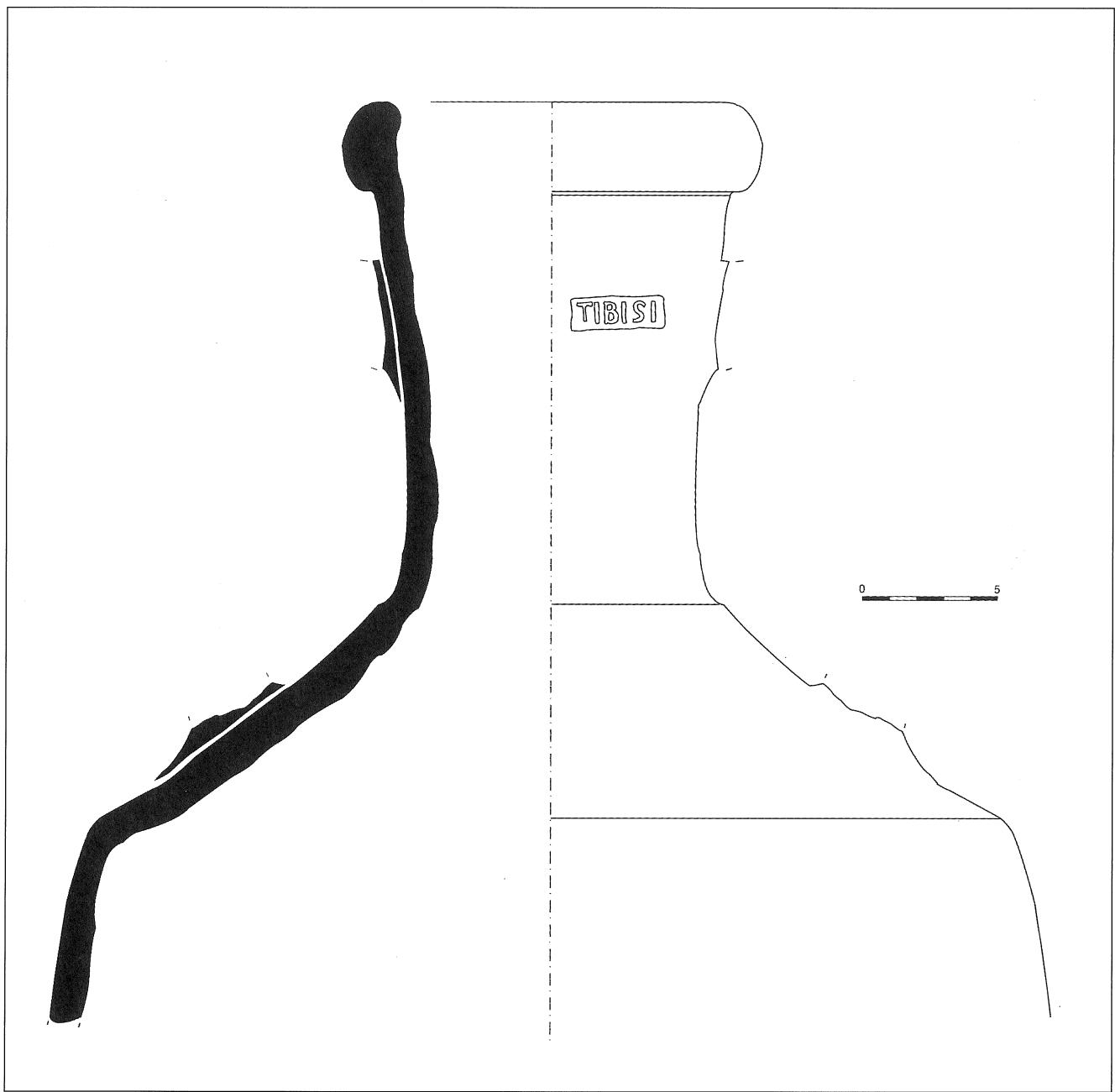

Fig. 1. *Ilerda*. Int-101. Democràcia 6-8. Dressel 2/4 tarragonense del taller de L'Aumedina en Tivissa.

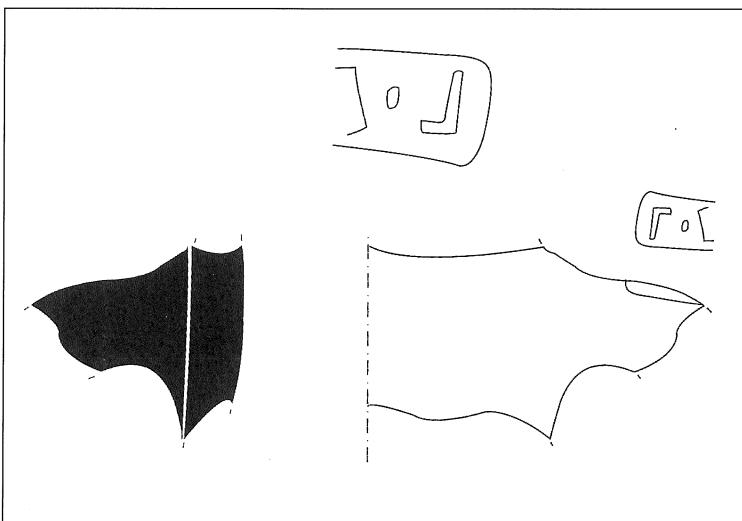

Fig. 2. *Ilerda*. Int-98. C. La Parra, 24-28.

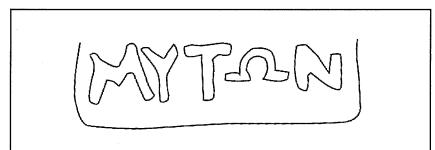

Fig. 3. *Ilerda*. Int. 48. Vessant sud-est del turó.

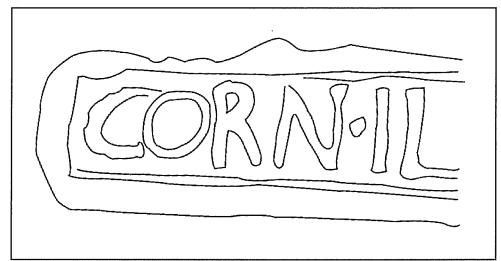

Fig. 4. Fons IEI. Gebut (Soses, Segrià).

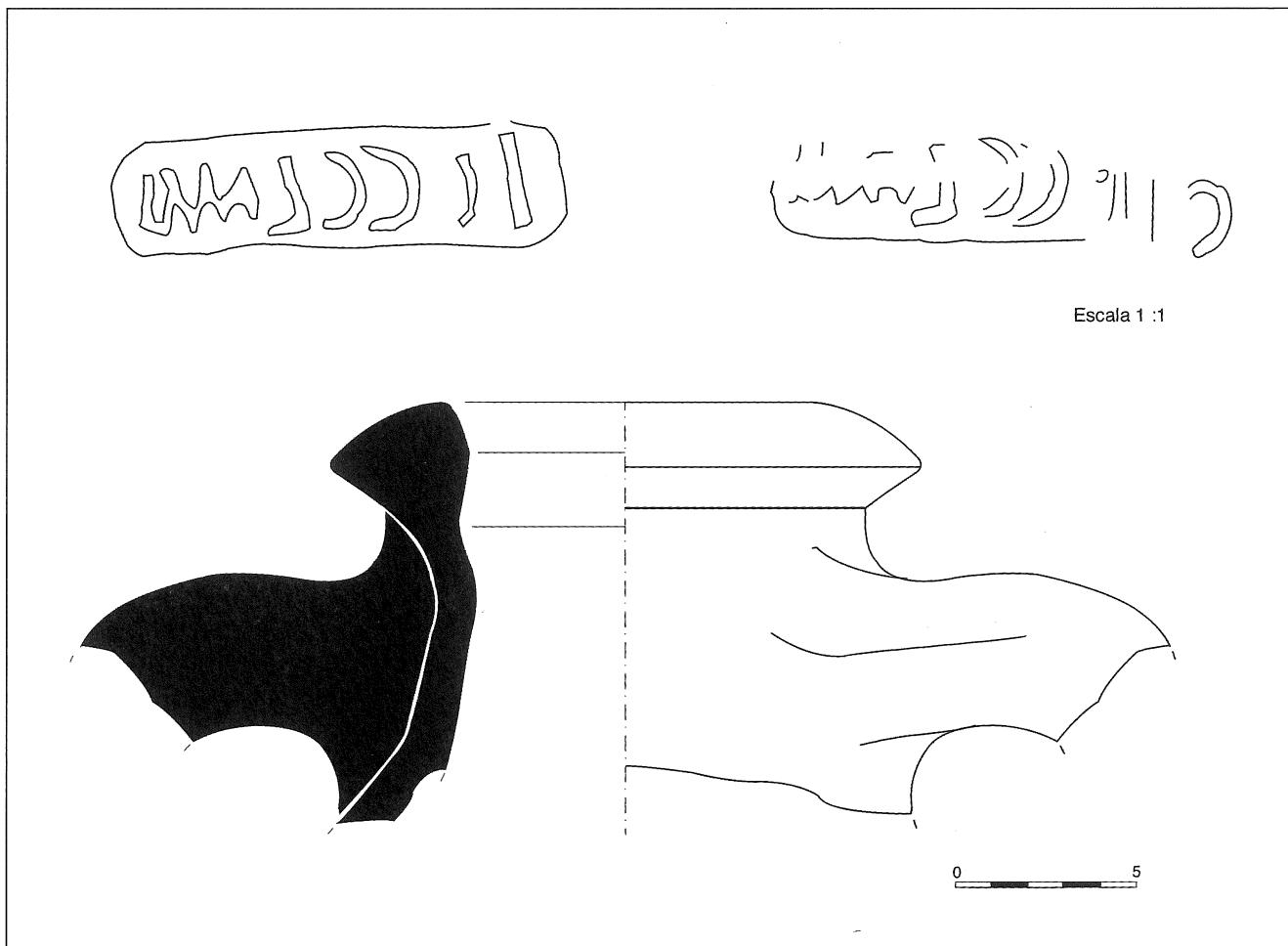

Fig. 5. Fondo IEI. Dressel 20 de procedencia desconocida con sellos en ambas asas.

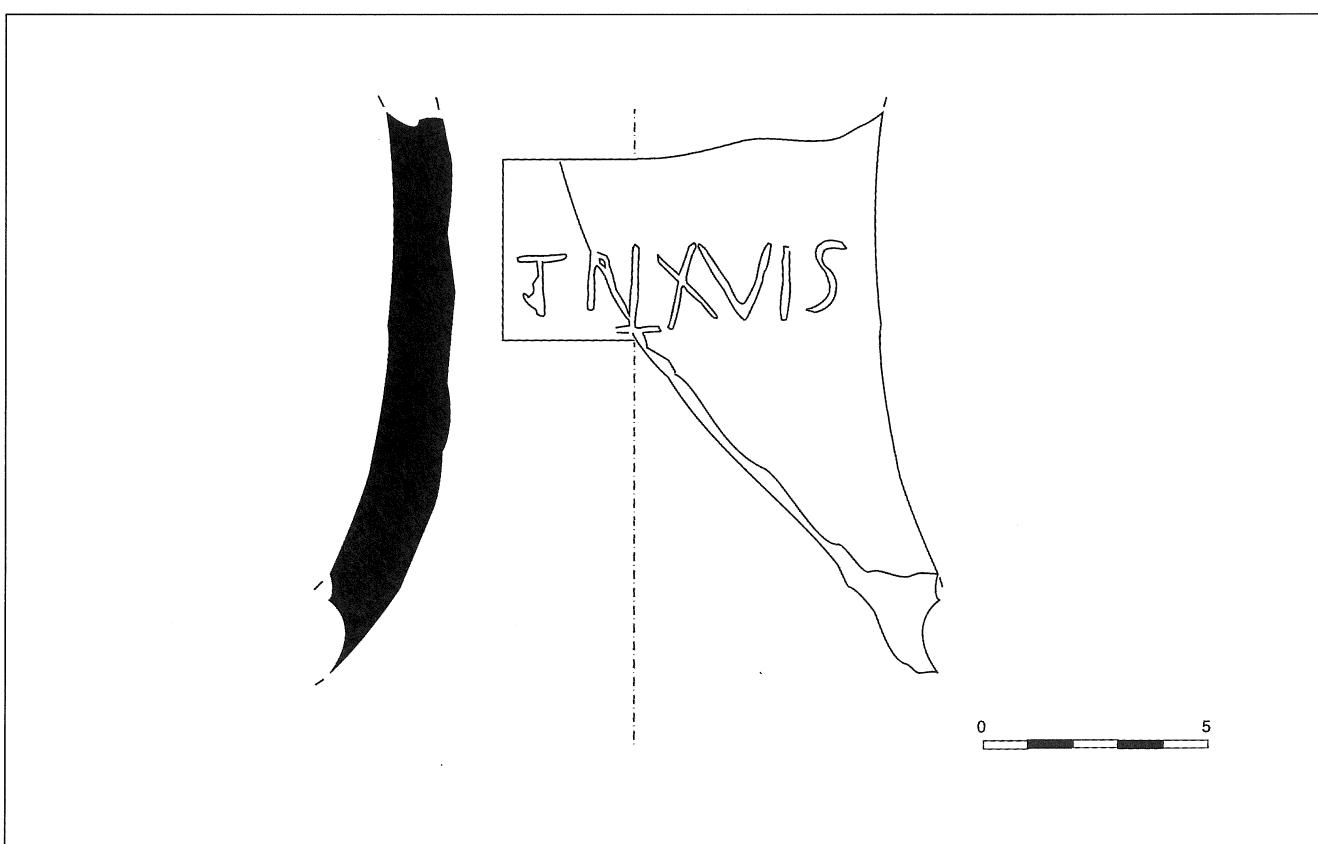

Fig. 6. Fondo IEI. Grafito *post cocturam* sobre cuello de ánfora tarraconense.

Bibliografía

BERNI 1998

P. Berni Millet, *Las ánforas de aceite de la Bética y su presencia en la Cataluña romana*, colección Instrumenta, 4, Universitat de Barcelona.

BERNI, CARRERAS y REVILLA 1998

P. Berni, C. Carreras y V. Revilla, "Sobre dos nuevos Cornelii del vino tarragonense", *Laietania* 11, 111-123.

BLANC-BIJON 1998

V. Blanc-Bijon, M. B. Carré, A. Hesnard, A. Tchernia, *Recueil de Timbres sur Amphores Romaines II*, Travaux du Centre Camille Jullian, 20, Aix-en-Provence.

DÍEZ-CORONEL 1970

L. Díez-Coronel i Montull, "Una bodega romana en Balaguer", *IX CNA. Mérida 1968*, Zaragoza, 774-783.

GIL (en prensa)

I. Gil, A. Loriente, M. Morán, X. Payà y A. Pérez, "De la *Iltirta* prerromana a la *Ilerda* tardorromana. Nuevos datos tras dos décadas de investigación continuada en Lérida", *Archivo Español de Arqueología*.

GONZÁLEZ *et al.* 2000 (en prensa)

J. R. González, M. P. Vázquez, J. M. Mata, B. Colldejofre, J. L. Peña i J. I. Rodríguez, "La presencia de hematites y la singular concentración de poblamiento en la primera edad del hierro en la confluencia de los ríos Cinca, Segre y Ebro", *Primer Simposio sobre la*

Minería y la Metalurgia antigua en el Sudoeste Europeo, Lleida.

MORÁN 1997

M. Morán Álvarez, "Notas sobre epigrafía anfórica en la Catalunya interior", *Revista d'Arqueología de Ponent* 7, Lleida, 249-260.

MOREL 1998

J. P. Morel, "Que buvaient les Carthaginois?", Segon Col-loqui Internacional d'Arqueología Romana. El vi a l'Antiguitat. Economia, Producció i Comerç al Mediterrani Occidental, Monografies Badalonines, 14.

PAYÀ *et al.* 1996

X. Payà, I. Gil, A. Loriente, A. Lafuente y M. Morán, "Evolució espacial i cronològica de l'antiga ciutat d'Ilerda", *Revista d'Arqueología de Ponent*, 6, Lleida, 119-150.

REVILLA 1993

V. Revilla Calvo, *Producción cerámica y economía rural en el bajo Ebro en época romana. El alfar de L'Aumedina, Tivissa (Tarragona)*, coleccions Instrumenta, 1, Universitat de Barcelona.

REVILLA 1995

V. Revilla Calvo, *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I aC-III dC)*, Cuadernos de Arqueología 8, Barcelona.